

101969

Sledovi slovenskega prava.

Spisal
Janko Babnik.

(Ponatis iz letopisa „Matiče Slovenske“ za l. 1883.)

V Ljubljani.

Narodna Tiskarna. — Založil pisatelj.

Sledovi slovenskega prava.

Spisal

Janko Babnik.

Posebni natis iz letopisa „Matice Slovenske“.

V Ljubljani, 1883.

Tiska „Narodna Tiskarna“. — Samozaložba.

101969

M 1449 / 1950

I.

Trikrat je Rim obladal svet, trikrat narode sveta zjedinił. Prvič, ko so še Rimljani bili mogočen narod, k jednoti države; drugič, ko je bil stari rimljanski rod že poginil, k jednoti cerkve; tretjič; po recepciji rimskega prava, k jednoti prava Rimsko pravo je zopet kos starega Rima, ono, ki je danes kanon našega pravnega mišljenja, ravno tako je, kakor krščanstvo kulturni element denašnjega sveta.“ S temi besedami začinja Jhering svojo prekrasno delo „Geist des römischen rechtes.“ Faktum, ki je v njih izražen, kaže nam velikansko moč prava, moč etičnih mislij. Ono pa nas tudi napotuje preišljevati, ali Slovenci nimajo svojega prava. Ker si ne moremo misliti naroda, v katerem se ne bi razvijali nazori o tem, kar je moje, kar tvoje, in kako je ravnati, ako kdo te meje prekorači; ker je nemogoče, da ne bi se pri vsakem narodu že rano razvijala zamena, kup in prodaja, posojilo itd.¹⁾, ne moremo si tudi slovenskega naroda brez tega misliti. Žal, da je to polje pri nas do danes popolnem zanemarjeno, tako da nam Hanel²⁾ ravnokar ves pomen za pravno zgodovino odrekuje, kajti le redke listine odkrivajo neki posamezne sledove slovanskega prava med Slovenci.

Vkljub temu se preiskavi ne smemo odtegniti, kajti tudi negativen rezultat ima vrednost, ako je plod znanstvene preiskave. V sledečem bom skušal dokazati, da imamo Slovenci vendar tudi tukaj toliko svojega, da je vredno ozirati se nanje, ako hočemo dobiti popolno sliko preteklosti našega naroda, kar pa je tudi za pravno zgodovino Notranje Avstrije sploh največje važnosti.³⁾

Pravo, ki se je konečno razvilo v Notranji Avstriji, kjer sta Slovenec in Nемец drug poleg drugega stanovala, prevzelo je v svojo vsebino⁴⁾ mnogo uredeb slovenskega prava. Posebno velja to glede družbinskega ali obiteljskega in dednega prava, ki se je pri vseh Slovanih rano jako razvilo. Se ve, dokler zgodovina avstrijskega prava ni spisana, ne moremo konečno tega prašanja

rešiti. Da me kdo ne razume krivo, jaz ne mislim, da je slovensko pravo na zdaj v Avstriji obstoječe državljansko pravo vplivalo, k večjemu bi se to o uredbi premoženja zakonskih lahko trdilo; gotovo pa je vplivalo na običajno pravo, ki je vladalo pred kodifikacijo zdanjega državljanskega prava po Notranji Avstriji. V materijalih kodifikacije našega državljanskega zakonika, je mnogo prvotno slovanskih pravnih institucij zabeleženih, katere so deželne komisije — osobito iz Štajerskega in Kranjskega — redaktorjem naznanjale, da bi na nje ozir jemali.⁵⁾ Znano je, da se to ni zgodilo, ampak da je ta zakonik avstrijskim Slovanom podal, kakor pravi Maciejovski: „rimsko pravo, zaodjevši ga u njemačko ruho.“⁶⁾

II.

Na podstavi jezikoslovnih, posebno Miklošičevih preiskav razločujejo zgodovinarji štiri panoge Slovencev: bolgarske, dacijske, panonske in noriške ali karantanske. Jaz se hočem le na poslednji dve veji nekdanj tako velikega slovenskega rodu ozirati. Za moj predmet ni prevelike važnosti vprašanje, kdaj so prišli v svoje poznejše sedeže in da li so prvobitni. V prvem slučaju je bilo to premikanje, ki je bilo „vielmehr ein allmähliges ausbreiten als ein plötzliches wandern, und wenigstens ebensosehr ein geschoben werden als ein schieben,“⁷⁾ koncem VI. stoletja končano, kajti že leta 592. se bojujejo Slovenci na najskrajnejši zahodni meji pri današnjem Innichenu z Bavarci. Meja med Slovenci in Germani, ki se je začejala ob Adriji pri iztoku Talijamenta, ne dá se proti zapadu natanko določiti.⁸⁾ Osobito, to še ni dognano, kako daleč da so sezali Slovenci v Tirolih, in če smemo po Solnograškem več, kakor posameznih naselbin iskati. Bistriška dolina (Bustrusa in Bustrisa nahajamo v listinah za Puster-), ki je dobila od Slovencev ime, je menda s Topoljskim poljem najbolj zahodni kraj slovenske naselitve. Razven svojih današnjih sedežev so zavzimali nekedaj karantanski Slovenci še vso Koroško in Štajersko ter Gornjo in Dolnjo Avstrijsko, deloma celo na levem bregu Dunava,⁹⁾ kjer so mejašili Avstrijsko Čehi, a natančna meja se dan danes ne da določiti. Med karantanskimi in panonskimi Slovenci pa je bila¹⁰⁾ še v karolinškem času meja tista, kakor za rimskih časov, tako da je torej Ptuj bil v Panoniji, Celje in Ljubljana pa v Karantaniji.

Ker je za omenjene dežele in kraje iz zgodovinskih virov dokazano, da so v njih bivali Slovenci, smemo tudi iz zemljepisne nomenklature, ki nam je ohranila toliko slovenskih besed sklepati na kulturno stanje tedanjih Slovencev.¹¹⁾

Slovenci so bili poljedelski narod in prišedši v svoja bivališča v Notranji Avstriji so začeli zemljo obdelovati, gozde krčiti, moč-

virja sušiti. Slovenska krajevna imena v zdanjih nemških pokrajinah so nam ohranila zgodovino te naselitbe. Za tega delj nahajamo korenike, ki značijo: gozd, drevo, hrast, lom, blato, luža itd. v krajevnih imenih. Kako pridno so trebili, značijo nam imena, izvedena iz korenik: sekati, trebiti, laz, raz. Da, ohranil se nam je lep primer o načinu tega delovanja. V ustanovnem pismu za Kremsmünster se govori o zemlji, katero so Slovenci plodunosno napravili, in katera je morala vsled tega biti gotovo dobro obdelana, kajti ugajala je bavarskemu knezu Tassilu II. tako, da jo je Slovencem vzel ter omenjenemu samostanu dal, češ, ako jo hočejo Slovenci na dalje obdelovati, naj bodo robovi samostanu. Kako razvite so morale biti poljedelske razmere, dokazuje nam to, da so imeli še v 12. stoletji posebno slovensko poljsko mero — mansus sclavonicus, hoba sclavonica, — ter da se v virih govori celó o neki posebni, po slovenskem običaji urejeni dáci. Zgodovinska poročila in krajevna imena pa nam niso ohranila dokazov samo o razvitem poljedelstvu in razviti živinoreji, nego tudi o raznovrstni obrtniji. Tako imajo n. pr. krajevi Lantschern, Lonsarn, svoje ime od nekdej tam bivajočih slovenskih lončarjev. Krajevna imena: Sellesen, Rudnik, Rudenek, Rautern, Reut so očitni dokazi za to, da so Slovenci tudi rude kopali, ter jih obdelavali. Da se celó slovenski denar — lira sclavonesca¹²⁾ — omenja, jasen dokaz je o kupčiji, ki pa je bila večja proti Obrom, nego Bavarcem.

Zraven tega kulturnega življenja — kulturnega pravim, kajti kulture ne smemo nikdar meriti po denšnjih, ampak le po razmerah dotičnega časa, o katerem govorimo, absolutne kulture ga sploh ni — povprašujemo po pravem duševnem razvoji. Ni jednostransko, ako polagam največjo važnost na tisto stran duševnega razvoja narodovega, v kateri se javi, kako je narod mislil o pravi in krivdi. To je namreč gotovo, da dobivajo razmere človeškega življenja še le s tem trdno obliko, da postanejo pravni pojmi. Še le kot take se konsolidujejo.¹³⁾ Zgodovina prava je tudi zgodovina življenja. Razvoj pravnih nazorov, kateremu se v vsakem trenutku vse hude moči človeškega srca ustavljajo, boj med pravdo in krivdo, nam kaže, koliko ima narod etične moči v sebi.¹⁴⁾ Razni pojavi slovenskega prava — sclavonica institutio se imenuje v virih, — ki so se nam ohranili in ki nam predučujejo ta duševni razvoj pri Slovencih, neodvisni so le navidezno drug od drugoga, v resnici so med seboj v tesni zvezi, tako, da se je nadejati, da dobimo s časom dovršen sestav slovenskega prava.

III.

Za najstarejše čase nimamo domačih virov o Slovencih.¹⁵⁾ Kar nam je ohranjenega, pisano je skoraj izključljivo od Nemcev,

Nemci so bili tisti narod, s katerim so že naši pradedi največ prišli v dotiko. Ravno to pa je vzrok, da se po raznih listinah še sploh o slovenskem pravu govori. Nemškemu pravu je karakteristična tako zvana osebnost prava — *persönlichkeit des rechtes*, — vsled katere se mora pri sodnijah z vsakim po njegovem prirojenem pravu ravnati. Bavarec se sme samo po bavarskem, Saksonec samo po saksonskem pravu obsoditi, in isto velja gledé prič. Saksonec more pričati samo za Saksonca in proti Saksoncu, nikakor ne tudi proti Bavarcu in obratno. Vsled tega se po listinah, ko se govori o pričah, zmerom ločijo „*testes tracti per aures*“ in „*testes slauenice institutionis*“ „*testes slavigene*.“¹⁶⁾ Prvi so Bavarci, kajti tam so se priče za ušesa k sodnji vlačile („*der gezogene*“ je „*zeuge*“), drugi so Slovenci in sicer veljajo ti izreki pred vsem za karantanske (gorotanske) Slovence, za tamošnjo slovensko pravo.

Za slovensko pravo med panonskimi Slovenci imamo dokaze v madjarskem jeziku.¹⁷⁾ Madjari, kakor znano, nimajo svoje narodne mitologije, kar je dovelj jasen dokaz za to, da so le malokaj ohranili iz predzgodovinskih dob. Slovenci, s katerimi so prišli v dotiko, bili so njim nasproti že precej olikani. Bili so kristjani, imeli so svoj cerkveni jezik, v njem precej knjig, tako da so res mogli Madjarom mnogo mnogo podati. Ker se besede izposojujejo le s stvarmi, katere značijo, smemo iz madjarskega slovarja sklepati na kulturno stanje Slovencev ob času prihoda Madjarov. Miklošič¹⁸⁾ namreč misli, da so vse slovanske besede, katerih sledovi se nahajajo v madjarskem jeziku, ako se tudi ne dadó razlagati iz slovenščine bile vendar poprej tudi pri Slovencih v rabi. Tudi besed, ki značijo pravne pojme in uredbe, povzeli so Madjari od Slovencev toliko, da je moralo pravno življenje pri panonskih Slovencih jako razvito biti, sicer si izrazov ne moremo tolmačiti.¹⁹⁾ Da, podlaga madjarske pravne zgodovine je bilo staro slovensko pravo, ki se sicer ni čisto ohranilo; da pa je temelj in jedro slovansko, to še dan danes lahko dokažemo iz jezika in iz pravne zgodovine.²⁰⁾ Obžalovanja vredno je le, da so se nekateri učenjaki dali v tem znanstvenem prašanju od političnih simpatij in antipatij nadvladati, kar preiskavanje le ovira.²¹⁾

IV.

O starih Slovanih se nam poroča, da so bili zvest narod, ki je svoje obljube tujcem nasproti zvesto izpolnjeval. Tem več so gotovo morali imeti za občevanje s svojimi sodrugji, za notranje stvari natanka določila, po katerih so živeli ter prepire reševali. Konstantin Porphyrogeneta²²⁾ nam poroča, da se takemu določenemu pravilu pravi *ζάκωνον*, ter da Slovani žive *κατὰ ζάκωνα*. Zakon pomeni *lex in coniugium*, kakor staronemški *êwa* (= ehe

in gesetz). Beseda je prešla tudi k Albanezom ter tam znači *mos*²³⁾, kar pomeni zraven *religio* in *eucharistia* še tudi pri Srbih.²⁴⁾ Iz tega pomena bi se lahko sklepalo, kar itak sledi iz naravnega razvoja vsega prava, da je najstarejše slovensko pravo bilo običajno.²⁵⁾ Zakon je bilo to, kar se je kot ostanek za pravilno spoznanega ravnanja pojedincev v enakem slučaju ohranilo. Dolgo se je moral s prva boriti človek, da je na zadnje smel v boji ujetega za sužnja obdržati; ko pa si je priboril to pravo, branil je proti vsakemu to, kar si je tako težko pridobil. Vsi sodrugi so, spoznavši, da, ako se to pravo napade, napadana je vsa ideja dotičnega pravnega instituta vsakemu pomagali braniti to, kar je veljalo po običaji za pravo.²⁶⁾ Zakoni niso bili v starih časih, kakor pozneje tudi pri Slovanih, na deskah ali, kar se je že pozneje godilo, v knjigah zapisani. Toda tem bolje so jih čuvali naši pradedje v svojem srci in čuvstvu. Radi pritrdimo Mickiewiczu,²⁷⁾ ko pravi: „Jenen Gott Terminus, welchen die Römer an den grenzen ihrer besitzthümer aufstellten, trägt das Slavenvolk in seiner brust.“ To narodno slovensko običajno pravo je jednako pôljskemu cvetu. Nikdo ga ne okopava, nikdo ne zaliva, nego samo s svojo prirojeno močjo nove kali poganja in životari, dokler ga iz zemlje ne iztrgajo.

Zakoni so služili starim Slovanom v to, da se vsakemu dá pravda, t. j. to, kar pravici odgovarja. Pravda²⁸⁾ je stara, prvotna beseda za *ius*, ki nam sicer danes ne rabi več v tem pomenu, vendar so se še v 16. stoletji naši očetje krepko borili za njim odvzeto „staro pravdo.“²⁹⁾

Besedo pravda so od Slovencev povzeli tudi Madjari — *prauda*. Tam pomeni nek poseben način, po katerem se pred sodnijo prepiri odločujejo. Madjarski pravni historiki pa niso vsi istega mnenja glede tolmačenja te besede, tako da se vzdržujem vsakega sklepanja iz nje.³⁰⁾

V.

Ako se kdo začne z nemškim pravom pečati, najde takoj v začetku določbo, ki mora osupniti vsakega pravnika, kojega znanosti je ravno namen, da vsakemu brez razločka dá, kaj mu gre. Znano je, da stoji tam na prvi strani: pravo velja v starem času le za slobodne ljudi, sužnji nimajo prava. Nadalje se nam poroča, da je število sužnjev mnogo večje bilo, nego število slobodnih ljudij; da je desetkrat toliko bilo. Hvala Bogu! za vvodni stavek slovenskega prava smemo si izvoliti ravno nasprotni, lepi stavek: stari Slovenci ne poznajo razločka med ljudmi gledé prava. Vsi so slobodni, vsi imajo tiste pravice.³¹⁾

Ženska je imela tiste pravice, kakor možje, nikakor ni bila moževa robinja. Obratno, poroča se nam, da so žene postale

celo vladarice.³²⁾ Češka Libuša, ruska Olga nam to spričujeta ravno tako, kakor hrabra hči Krakušova Vanda, ki je rajše skočila v Vislo, ko da bi svoj narod zaplela v boj, kakor tudi hrvaškega naroda voditeljici Tuga in Vuga. Glede Slovencev bodi omenjeno, da so še tudi v poznejšem času, ko je že nemško pravo vladalo po naših pokrajinah, Slovenke bile slobodne. Po nemškem pravu bi morale imeti varuha (jeroba), in brez njega ničesar ne bi mogle kupiti ali prodati. Vkljub temu Slovenke brezpogojno in same razpolagajo s svojim premoženjem.³³⁾

Slovinci razločka stanov niso poznali, neznani so jim bili v pravem plemenitaši.³⁴⁾ Vsi moške so bili med seboj enakopravni, kajti staroste in župani, o katerih bodem pozneje govoril, niso bili vladarji, nego le prvi inter pares.

Kakor pa so sami bili slobodni, privoščili so to tudi drugim, ker niso poznali niti sužnjev, niti robstva „u onome značenju sredovječnih naroda, da bi čitava vrsta ljudi lišena bila svake slobode te bi se smatrali kao stvar, kojom vlastnik po svojoj volji razpoložje.“³⁵⁾ Bodi si, ker je bilo to zoper njihovo čutenje³⁶⁾ ali pa, kakor meni Solovjev³⁷⁾, in to se mi primerneje zdi, ker zbog uredbe slovanske obitelji Slovani sužnjev niso potrebovali.

Še le pozneje, ko so v dotiko prišli Slovenci z drugimi in to večkrat z divjimi narodi, kakor s pesoglavci Obri, pokvaril se je njihov pravni čut in nastali so tudi med njimi razločki stanov. Za sužnje je bil prvi povod jetnik v boji, s katerim pa so Slovenci v obče zelo dobro ravnali. Določili so jim čas, v katerem so si lahko pridobili slobodo ter pravico vrniti se v svojo domovino.³⁸⁾ Tudi tistih 900 sužnjev, katere si je Ciril izprosil od Rastislava in Kocelja ter jim slobodo dal, ni bilo menda nič drugega, nego bojni jetniki.³⁹⁾

VI.

Najbolje razviti del vsega slovanskega prava je obiteljsko pravo, katero je vsled tega tudi na druge strani prava zelo vplivalo ter jim poseben, od določeb v pravu drugih narodov zelo različen tip vtisnilo. Predno govorim o zadruzi, pa je treba v kratkem omeniti, kaj vemo o ožji ali inokosni obitelji. Pred vsem je treba določiti vprašanje, kaka je bila najglavnejša razmera v tej ožji obitelji, t. j. so li imeli stari Slovenci jedno ali mnogoženstvo. Bogišić po pravici trdi,⁴⁰⁾ da ozir na „krotkost, ustegljivost i nepohotnost slovensko u opće; za tijej davna zadružna organizacija slovenske familije, u kojoj i dan današnji gde se ta stara forma uzdržala, rijetko je, da će na vse muškarce u kući tako lako doći red, da se žene, jer ženidba hodi tako strogiem redom“ (ker se mlajši ne sme prej oženiti, ko vsi starejši) nam

je dokaz dovolj za jednoženstvo. S tem nikakor ni v protislovji poročilo o knezih, ki so imeli več žen. Tako jih je imel Samo — dvanajst. V mnogoženstvu je živel tudi ruski knez Vladimir.⁴¹⁾ To je bila le izjema, ter se le v poznejših časih nahajalo, ker knezi so nastajali še le precej pozno ter niso prvotno slovanska uredba. Za tega delj nas tudi ne bode motilo pismo papeža Jovana VIII., kateri slovenskemu knezu Kocelju piše, da kristjanu ni primerno z ženami menjavati, posebno ker o mnogoženstvu ne govori.⁴²⁾

Vpliv zakona na premoženje zaročencev je tista stran slovenskega prava, katera je najbolj vplivala na pravo, ki je v Notranji Avstriji veljalo v tej točki. Slovenski nazori o skupnem imetku v obitelji so gotovo bili uzrok vkupnosti premoženja, ki je med zakonskima v omenjenih pokrajinah vladala.⁴³⁾ To je bilo po Štajerskem po polnem navadno, in se je takov zakon „*ehe auf randlosen weg*“ imenoval. Jednake prikazni so se nahajale po Kranjskem in konečno jim je odgovarjal zakon „*a fratello e sorella*“ v pokrajinah Istre.

V ožji obitelji je imel oče patriarhalno oblast čez vse ude, obstajala je *patria potestas*. Akoravno se nam o tej ne poroča, to lahko sklepamo iz tega, da so Slovani, kar se še danes godi, natanko ločili agnacijo in cognacijo.⁴⁴⁾ Slovenec ne zamenja nikdar besed strije in ujec, Hrvat in Srb pa natanko ločita „svojtó po tankoj i po debeloj krvi,“ rod po krvi in rod po mleku.⁴⁵⁾

Mož je imel torej oblast čez ženo in čez otroke. Za poslednje imamo dokaz v tem, da še dan danes pri Čehih ta beseda služi za robstvo.⁴⁶⁾ Ta očetova oblast je trajala tako dolgo, dokler se sin ni oženil, kajti takrat je postal samostojen član zadruga ali pa je celo iz te zveze izstopil ter se oddelil.⁴⁷⁾

VII.

Omenjena navada, da namreč odrasli sinovi zapuste očetov dom, bila je naravno v starejših časih zelo redka ter se povsod, kjer se je združno življenje ohranilo, tudi danes redko vrši. Navada je, da sinovi tudi po očetovi smrti ne razdele zapuščine, nego ostanejo skupaj ter osnujejo zadrugo,⁴⁸⁾ ker medsebojna ljubezen udov iste obitelji, je lepa lastnost Slovanov, katero že Nestor hvali ter jo imenuje karakteristično za Slované.⁴⁹⁾ Da so oni od vajkada v zadrugah živeli, o tem nam poroča Prokopij, ki pravi: „*Et vero hi populi, Sclaveni inquam et Antae, non uni parent viro, sed ab antiquo in populari imperio vitam agunt: ac propter ea utilitates et damna apud ipsos in commune vocari solent*“.⁵⁰⁾ Te besede bitnost združnega življenja dobro označujejo.

Zadruga, kakor se še dan danes nahaja pri Jugoslovanih, sestavlja se iz večjega ali manjšega broja posameznih obitelji, ki so si med seboj v rodu in največkrat še pomnijo skupnega svojega pradedu. Može si izvolijo, brez ozira na starost, najsposobnejšega iz svoje sredine za starosto ali domačina, da v hiši vlada. Njemu pomaga domačica, ki, ne da bi morala biti domačinova žena, nadzoruje ženske in njihovo delo. Domačin zastopa zadrugo gosposki in tujcem nasproti, oskrbuje kup in prodajo ter sploh skrbi za redno gospodarstvo. Vender on ne vlada auctoritate propria, ampak le potestate delegata.⁵¹⁾ On mora torej glede vsake važne stvari zbor vseh odraslih moških udov zadruge za svet prašati.

Tak shod se vrši obično zvečer pod drevesom blizu domačineve hiše in tam se pred vsem sodijo prepiri med zadrugari. Najstarejši sodnik je oče v svoji obitelji, v zadrugi domačin, pri večjih zločinih skupščina sodrugov. Ta zbor se ve jednega svojih udov kaznovati ne more; ker so vsi jednaki in vsi jednakopravni, ne morejo ga siliti. Imeli pa so negativno moč; izjavili so se, da tega, ki mir kali, nočejo imeti več v svoji sredi, in to žuganje je marsikaterega poboljšalo, kajti, ako so ga izobčili, bil je nesrečen, brez miru vse svoje življenje; večja kazni ni bila mogoča. Izključen pa je bil, ker je bil hud. Lepo je to ohranil česki jezik, ki ima besedo *chudy* za ubog in za *friedlos*.⁵²⁾ *Extrarius est, quia extra focum sacramentum jusque sit.*⁵³⁾

V takih zborih voli se domačin, ki je temu zboru odgovoren za porabo združnega premoženja in kateri mu tudi lahko odzame častno mesto, ako svojim dolžnostim ne zadostuje. K veljavnosti sklepov, treba je v starih časih soglasnosti, brez nje ga ni veljavnega sklepa.⁵⁴⁾

Najvažnejši predmet, v katerem se je v zborih obravnavalo, pa je bilo oskrbovanje združnega premoženja, ki je skupna last vseh in do katerega imajo vsi udje zadruge iste pravice. Ta stožer, vsem pristoječe premoženje, ki se imenuje tudi *dědina*, *otčina* (ruski) *baština* (hrv. srbski)⁵⁵⁾ ni se smelo razdeliti. Le v toliko se pripoznava last posamezniku, kakor je treba glede stvari, ki so le osobnim potrebam namenjene (obleka itd.). Ker so vsi iz združnega imetka oskrbljeni, morajo tudi vsi, kadar je treba, zanj delati. Le v ostalem času si tisti, ki zna kakšen obrt ali kaj enakoga, lahko za se kaj zasluži. Ako pa hoče tudi ob času, ko je treba na polji ali v gozdu za zadrugo delati, oskrbovati obrtnino, mora dohodke dati v združno blagajno, le malo njemu ostane.

Po tej uredbi je se ve vse podedovanje nemogoče, baš nemogoče podedovanje nepremičnih stvari. Po smrti jednega zadrugarja prirase namreč last vsem drugim odraslim udom in njihov delež ob združnem imetku le večji postane, ako se sploh o takem deležu sme govoriti.⁵⁶⁾ Temu po polnem odgovarja, da slovanski

jeziki nimajo skupnega izraza niti za „erben“ niti za „eigentum“, ker tudi to kaže, ka Slovani v najstarejših časih obojega poznali niso.⁵⁷⁾

Celo drugega značaja pa je ruski mir, ki se z jugoslovansko zadrugo ne sme zamenjavati. Miru je princip ta, da je hiša, v kateri prebivajo posamezne rodbine ali obitelji, tla, na katerih ona hiša stoji in vrti, ki so zraven hiše, last dotične obitelji; a njive in travniki razdelé se v določenih obrokih med posamezne obitelji (dan danes med vse odrasle može). Tako se pripeti, da A, ki je svojo zemljo pridno obdeloval, pri prihodnji delitvi dobi njivo, katero je poprej B zanemarjal in obratno. Pašniki in gozdovi so nerazdeljena last mira in vsakemu članu pristojna pravica rabiti jih.

Med ruskimi učenjaki še ni določena pravda o tem, da li je zadruga ali mir, oziroma njim podobna uredba, prvotna.⁵⁸⁾ Mnogo govori za to, da je zadruga starejša. Tudi za to prašanje bode luč prišla iz Indije, kjer nahajamo blizu tiste uredbe. V okrajih Račputāna so opazovali Angleži zadrugi podobne uredbe, katere oni imenujejo joint-family, Indi pa avipakta kotumba, t. j. nerazdeljena obitelj. Zraven teh pa nahajamo v Indiji tudi ruskemu miru odgovarjajoče uredbe in sicer mnogokrat obe, drugo kraj druge, tako da so poročevalci več časa oboje mešali, kakor se je to godilo tudi s slovensko zadrugo in mirom. Po natančnih preiskavah pa angleški učenjaki ne dvomijo, da je zadruga isto kakor joint-family, ter da jima popolnem odgovarja rimska gens,⁵⁹⁾ grški γένος, keltski sept in germanska sippe.⁶⁰⁾

Zadruge so poznali tudi stari Slovenci. Pred vsem to lahko dokažemo iz besed Prokopijevih⁶¹⁾ in sicer temveč, ker so po Miklošiči byzantinski pisatelji Sklabene imenovali pradede Slovencev, Ante pa očake denašnjih Hrvatov in Srbov. Treba je za tem ozir jemati na posebno slovensko póljsko mero, o kateri viri govore v nasprotju z nemško ali bavarsko.⁶²⁾ Jednote za mero si vsak narod osnuje z ozirom na svoje potrebe in omenjeno poljsko mero smatram jaz za jednoto, ki se je tako določila z ozirom na potrebe jedne zadruge. Zadrugi je bilo gotovo mnogo več in drugega polja potrebno, kakor posameznim rodbinam prihajajočih Nemcev in le to more razlagati, kako se je še v XIII. stoletju v ponemčenih krajih rabila ta poljska mera zraven bavarske tudi po uradnih listinah. Pri samo kvantitativnem razločku obeh si tega ne moremo tolmačiti.⁶³⁾ S tem je popolnem v soglasju, da so Slovenci plačevali tudi neko posebno, od sicer navadne različno dačo.⁶⁴⁾ Konečno med zgodovinskimi dokazi naj bode omenjeno, na kar je že Chabert opozoril,⁶⁵⁾ da je skladba v listinah večkrat taka, da iz tega lahko sklepamo, ka so tam omenjeni ljudje bili v zadržni zvezi med seboj.⁶⁶⁾ Valvasor nam poroča,⁶⁷⁾ da so imeli Uskoki zadruge, sicer ne rabi imena, toda

iz njegova popisa tamošnjega življenja to lahko sklepamo. Sicer sem za zadruge med Slovenci v njegovem delu našel le jeden migljaj⁶⁸⁾, poročilo namreč, da v okolici Reke le hčere mater podedujejo, kar se sploh po slovenskem pravu godi, ako ima žena posebno premoženje, ki se ne spoji s združnim.⁶⁹⁾ V resnici pa imajo Slovenci še dan denašnji zadruge, namreč tisti prebivalci hrvaškega Zagorja, ki so po etnografiji Slovenci. Na svoj „Napatuk za opisivanje pravnih običajev“ dobil je Bogišić iz omenjenih krajev odgovore, ki so ga napotili, da je še prej, ko jih je objavil v „Zborniku,“ pisal o „jugoslavenskoj zadruzi“ ter to tako-le opravičeval: „Mi navlaš kazasmo jugoslavenskoj, i punim pravom, jer ona žive u svijeh slovenskih plemena na jugu. Do sada se istina to od ista znalo za Bugare i Srbo-Hrvate, ali po odgovorima, koji nam prispješe tu nedavno na naš „Napatuk“ iz predjela po etnografiji slovenačkih nalazimo zadrugu i u njih i to za osobitom terminologijom odnošaja zadrugarskih, sasvim različnom od srpsko-hrvatske, što svjedoči, da ti Slovenci ne primiše od susjednjih Hrvato-Srba zadruge, nego da im je bila od vajakada svoja kako i njima, i najviše da im ju je njihovo susjedstvo pomoglo do danas uzdržati.“⁷⁰⁾ Ravno tako se poroča, da so tudi benečanski Slovenci z malimi izpremembami ohranili zadruge.⁷¹⁾

Zopet Chabertu⁷²⁾ sledeč moram kot ostanek slovenskih zadrug tolmačiti takozvane *Gemeinhausereien*, ki so se do začetka našega stoletja ohranile v kraji, ki nosi na čelu slovenski značaj, *Windisch-Matrei* na Tirolskem.⁷³⁾ Slovensko ime in slovenske zadruge ohranil je ta že davno ponemčeni kraj, ohranil jih je ravno tako, kakor nahajaš šest ur od Dunaja pri Hrvatih na Nižjem Avstrijskem ta običaj⁷⁴⁾ in kakor ga nahajaš blizu tako daleč od nemškega Berolina v prvi vendijski naselbini Burg.⁷⁵⁾

Ali je ravno združno življenje branilo narodnost?

VIII.

Označeno obiteljsko pravo je tudi ostalim stranem prava utisnilo poseben značaj. Da stari Slovenci niso poznali naslednega ali dednega prava, omenjal sem že; ravno tako je razvideti, da prometa z nepremičninami skoraj bilo ni, ter da promet s premičninami ni bil zelo razvit. Zato imamo v stvarnem pravu le malo sledov slovenskega prava,⁷⁶⁾ iz obveznega prava pa nam še tudi teh nedostaja.⁷⁷⁾

V slovanskem obiteljskem pravu ne nahajamo samo elementov privatnega, ampak tudi javnega prava. Stališče, katero zavzima v zadruzi domačin, predočuje nam stališče županovo, ki je bil predstojnik županije, upravne jednote.

Ako je posamezna zadruga imela že preveč udov, odcepilo se je nekaj rodbin, dobili so primeren del skupnega premoženja

ter osnovali novo zadrugo. Več zadrug se je združilo v župo ali županijo, da so lože skrbele za red in mir. S prva je pomenjala beseda župa le skupino vseh zadrugarjev ali zadrugo samo⁷⁸⁾ in ko se je ona razširila v občino, dobila je beseda ta širši pomen in predstojnik te občine bil je župan. Še le iz te besede izvaja Jagić županijo, ki znači več žup ali občin, na katere se je kasneje razširila županova oblast.⁷⁹⁾

Župani in županije se nahajajo pri vseh slovanskih plemenih. Prvi župan, o katerem nam zgodovina poroča, bil je slovenski župan Physsso, omenjen l. 777. v ustanovni listini za samostan Kremsmünster.⁸⁰⁾

Župan bil je v prvi vrsti sodnik⁸¹⁾ med posameznimi zadrugami ali med udi raznih zadrug, kajti notranje prepire reševali so sodi zadrug sami. Razven tega je imel župan v starih časih tudi neko cerkveno oblast, bil je svečenik svoje župe — kakor domačin zadruge — ker stari Slovani niso imeli posebnih svečnikov. Župan pa je bil tudi predstojnik bojne uprave, bil je v boji vodja svoje župe.

Administrativna županova oblast se je pri Slovencih s časom, posebno pod vplivom tujih gospodov zelo razvila. Župan je posredoval med gosposko in njej podložnimi rojenaki. On je moral skrbeti, da se o pravem času dača plača, desetina da, delo, katero so bili gosposki dolžni, opravi itd. Osobito v urbarih brižinskega samostana je ohranjeno marsikaj za določbo županovega delokroga znamenitega.

Ker so morali župani skrbeti, da dobi gosposka vse, kar jej gre, bila je gotovo njihova dolžnost, da so podložnike na delo klicali ali zvali, iz česa je Linhart najivno razlagal župan za zovpan.⁸²⁾ Po pravici pa omenja Linhart, da pri nobenem slovanskem narodu ni „name (namreč župan) und würde so unverändert geblieben, als bei den Krainern“, kajti še ponemčeni Slovenci⁸⁴⁾ ohranili so ime in vso upravo z majhnimi izpremembami.

Ako želi gosposka imeti javni sôd, naznani to kmetom po županih.⁸⁵⁾ Kdor ne pride k zborom ali vsaj ne pošlje v županovo hišo (ins dorfrecht oder suppanhaus) žene ali hlapca,⁸⁶⁾ kaznuje se, kajti že v začetku leta mora vsak obljubiti županu „allen gegewurlichen gehorsam zu leisten.“⁸⁷⁾ Župan pa mora skrbeti za to, da se kaznuje pred vsem „das pluet und nottnunft und deup und aufprüch.“⁸⁸⁾ On mora namreč zločinca sodnji naznaniti, ako jih dobi, sodnji jih izročati. itd.⁸⁹⁾

Tudi madjarski ispán (ispány, fö ispany) je le nastal iz slovenskega župana,⁹⁰⁾ in zopet iz madjarskega nastal je pri nekaterih Slovanih španъ.⁹¹⁾

Kako se je v najstarejših časih vršila volitev župana, o tem nimamo poročil. Pravih volitev si gotovo ne smemo misliti, am-

pak godilo se je menda mnogokrat, kakor je še dan danes pri volitvi domačina po Zagorji obično.⁹²⁾

Za poznejše čase nam je ohranil Valvasor⁹³⁾ o županovi volitvi zanimljive črtice, katere imajo toliko prav stvarinskega v sebi, da jih lahko generalizujemo. V Kastvi vladata dva župana z 12 sodci. Jednega župana izvoli vsako leto glavar izmed sodcev, drugega pa voli narod. Ker bi vsak izmed 12 rad bil župan, so nekatere dni pred volitvijo zelo radodarni ter plačujejo volilcem obilno piti, da bi si tako glasove pridobili. Način volitve same opisuje Valvasor pri Pazinu. Jeden izmed sodcev hodi z rovašem in nožem od volilca do volilca, vpraša vsakega za njegov glas, ter to z inožem na rovašu zaznamenuje. Kdor največ glasov dobi, tist je izvoljen.

Rovaš je še za Valvasorja važno ulogo igral, tudi pri najvažnejšem županovem opravku, ko je namreč sodil.⁹⁴⁾ Sodišče je vodil župan, kateremu je pomagalo 12 sodcev. Njim je razložil župan vsako pravdo, ter pokazal dvoje potov, da lahko odločijo v prid tožitelju ali zatožencu, ter potem vsakega prašal za njegov glas, ter ga na rovašu („rabisch“) zarezal, „denn das war das protocoll, dem man den process einverleibte.“ Večina glasov je tudi tukaj odločila in zoper rabsodbo priziv ni bil dopuščen. Valvasor bridko toži o tem „lesenem zapisniku“, in da se mora v Vindiški Marki in Istri vsakdo „dem bauern urtheil, so auf dem rabisch geschnitten worden, sich unterwerfen: weil der orten nicht so viel edelleute vorhanden waren, mit welchen ein gericht hätte besetzt werden können.“ Kmetje se namreč našemu kronistu ne zde dovolj pametni, da bi tudi v važnih stvareh brez dopuščene priziva smeli odločevati, akoravno je Valvasor tudi velik sovražnik rabulistov.⁹⁵⁾

Rovaš, ki je Valvasorju tako malo ugajal, zdi se meni važen ostanek iz časov, v katerih Slovani, po besedah meniha Hrabra, „na črtami i řezami črtěha i gataaha, pogany sašte.“⁹⁶⁾ Kako velik pa je razložek med besedami našega kronista in navdušenjem, s katerim o rovaši (kerbstock) piše največji nemški nacionalni ekonom preteklega stoletja — Justus Möser.⁹⁷⁾ — On želi, da se rovaš zopet uvede za ves promet med kupčevalci in kmeti, kajti rovaš mu je drag ostanek, on ga imenuje „das älteste dienst- und pachtregister.“ Še dan danes se rovaš v mnogih krajih po Slovenskem rabi, vredno bi bilo, da se njegova raba natanko preišče in opiše.

IX.

O Slovencem sorodnih Hrvatih in Srbih poroča Konstantin Porphyrogeneta⁹⁸⁾, da nimajo knezov razven nekih starcev županov, kakor tudi drugi slovanski narodi. Ako k temu pridenemo znane Prokopijeve besede „έν δημοκρατία εκ παλαιού βιοτεύουσι“ spoznali bomo, da tudi o starih Slovencih velja, kar pravi Caesar⁹⁹⁾ o

germanskih rodovih — „in pace nullus communis magistratus“. Županija je bila s prva največja jednota. Tudi ona je bila na podlagi enakosti vseh osnovana. Še le bojna sila to predrugači. Zdaj nastanejo razločki: ta zapoveduje, drugi se mora pokoriti.¹⁰⁰⁾ Za tega delj ima prva večja skupina narodov za svojega načelnika vojvodo, voditelja v boji.

Vojvoda pa se ne sme primerjati vladarju kake dežele, kajti s koncem boja je bila tudi njegova oblast končana. Stari Slovani niso poznali državnih uredob, to nam dovolj jasno kaže „die muttermilch des gedankens“ — jezik. Vsi izrazi, ki se rabijo za označenje najvišje državne oblasti, oziroma njenih nositeljev — knez, kralj, cesar in car — so tujke.¹⁰¹⁾ Prva dva sta iz nemščine, zadnja iz grščine, in ker besede zmerom prihajajo le s stvarmi vred, katere pomenijo, iz tega tudi razvidamo, kje so se Slovani državne uredbe učili.

Akoravno pa so si Slovani kneževsko oblast izposodili od tujcev, prisposodabljali so jo vendar kolikor mogoče svojim razmeram, ter jo tako uredili, da je njihovim pravnim nazorom odgovarjala. Večkrat sem imel že priliko omenjati razviti čut za slobodo, katerega so Slovani negovali v vsem svojem življenji. Tako n. pr., da dedovine niti v privatnem niti v javnem pravu niso pripuščali, da so si svoje oblasti sami volili, izvoljene odstavljali, ako so bile slabi oskrbniki podeljene jim časti odvzemali. Po tem ni mogoče, da bi bila slovenska kneževska oblast dedna ter da bi bili slovenski knezi absolutni vladarji.

Imamo le malo poročil o delovanju majhnega števila slovenskih vladarjev, toda že iz načina, po katerem so svojo oblast zadobivali, lahko sklepamo na razmero, v kateri so bili nasproti narodu slovenskemu. Za ustanavljenje slovenskih knezov služil je poseben obred, po katerem so se še v srednjem veku koroški vojvode ustanavljali in katerega ostanki se dadó zasledovati še v našem stoletji.

Vršilo se je tako-le: ¹⁰²⁾ na stol očetov, ¹⁰³⁾ ki je stal pod Krnsko goro, vsedel se je kmet ¹⁰⁴⁾ ter je, nogi navskriž, ¹⁰⁵⁾ pričakoval kneza, ki se je z velikaši v kmečki obleki ¹⁰⁶⁾ bližal ter držal z jedno roko lisastega vola z drugo lisastega konja.¹⁰⁷⁾ Ko knez sè svojimi spremljevalci blizu kmeta pride, ta vpraša, kdo da je ta, ki se mu bliža. Spremljevalci odgovoré, da je to knez, ter kmetu, ki še dalje izprašuje, zagotové, da je sloboden človek, da bode dober vladar, pravičen sodnik ter branitelj krščanske vere. Konečno še kmetu za stol, katerega on prepusti knezu, obljubijo 60 beličev, zgoraj omenjeni živali, kmečko obleko, katero je nosil knez ter oproščenje od vsega davka. Kmet na to kneza rahlo udari v lice,¹⁰⁸⁾ opomni ga, naj bode zmerom zvest sodnik, ter se s živalima vred odmakne. Po tem stopi knez na stol, ponovi obljube, katere so zanj že njegovi spremljevalci storili, mahne z mečem

na vse strani ter konečno iz svojega kmečkega klobuka malo vode pije. Za tem je sledela meša v cerkvi Gospe Svete in popoldne je delil knez na vojvodskem stolu na gospesvetskem polji najeme. To se je se ve godilo še le v poznejših časih, odkar so se vsled nemškega vpliva tudi med Slovenci nahajali najemi.

Posebnosti tega ustanavljanja so očitne. Ne dedno pravo, v poznejših časih ne imenovanje po nemškem cesarji, ampak volja narodova predaje to čast. Ne plemenitaš, ampak kmet intervenira pri obredu ter izroči knezu oblast še le, ko je ta storil razne obljube. Konečno je še treba, da knez v svojo oblast dobi stol očetov.

V prvič se nam o tem obredu obširneje poroča tedaj, ko so ustanavljali Meinharda, ki je dobil naroda oblast v septembru 1286. leta „secundum consuetudinem a priscis temporibus observatam.“¹¹⁹⁾ Opat Vetrinjski méni, da je obred uvedel knez Ingo, ki je vladal gorotanske Slovence za Karola Velikega. Akoravno so že v začetku našega stoletja Eichhorn, Urban Jarnik in drugi¹¹⁰⁾ to mnenje zavrgli iz važnih uzrokov, ker tudi ni verjetno, da bi ta običaj, ostanek volilnega prava narodovega še le nastal, ko so na Koroškem vladali že Franki,¹¹¹⁾ vendar je Trdina¹¹²⁾ še tega mnenja, ker sicer neki ne bi bilo mogoče razlagati vprašanja, ki se stavi novemu knezu, da li je dober kristijan. Da ta ugovor ni zadosten, je jasno, ker običaj v tej obliki kakor se nam poroča nikakor ni prvoten, ampak še le s časom so razne pritikline k prvotnemu slovenskemu obredu bile pridejane. Ali tudi mnenje Eichhornovo,¹¹³⁾ da je običaj nastal, ko so uvedli kristijanstvo na Koroškem, t. j. za Valdunova, ni verjetno, ampak začetek se mora v mnogo starejših časih iskati.¹¹⁴⁾ Po pravici je Chabert¹¹⁵⁾ opozoril na dvojje mest v Anonymu de conversione Bagoariorum et Carantanorum, ki govorita o gorotanskih knezih Kakacij in Cheitmar (po Kopitarju Hotimir), ko se vračata na Gorotansko z Bavarskega, kamor ju je bil Kakacijev oče Borut dal za poroka. O Kakaciji pravi omenjeni vir¹¹⁶⁾: „Mortuo autem Boruth, per jussionem Francorum Bagoarii Cacatium iam christianum factum petentibus eisdem Sclavis remiserunt, et illi eum ducem fecerunt“. Očitno ima pisatelj ustanavljanje po narodu v mislih.¹¹⁷⁾ O Hotimeru pravi „quem suscipientes idem populi ducatum illi dederunt.“¹¹⁸⁾ Že iz tega bi lahko skleпали, da so Slovenci, odkar so to dostojanstvo bili sprejeli, oddajali je na slovesen način. Menda je običaj odgovarjal ustanavljanju domačina in župana, ker domačin predstavlja le v malem župana in ta kneza, kakoršen je namreč bil pri Slovanih. Da pa je običaj imel svoj izvor v slovenskem pravu, to dokazuje tudi primerjanje z enakimi običaji pri drugih slovanskih plemenih, ki so ga večinoma tudi poznala. Za Slovenci imajo najbolj natančen opis Čehi.¹¹⁹⁾ Česki narod je čislal ta obred visoko ter je le tistega

kneza, ki je bil v posesti kamenenega prestola, smatral za pravega vladarja. Posest tega stola je bila tako rekoč vnanje znamenje najvišje oblasti. Za to je n. p. knez Vladislav svojega brata „*pro tuenda civitate Praga et principali throno, quodam saxo, quod est nunc in medio civitatis, pro quo non solum nunc, sed etiam ab antiquo multa millia militum bello corruerunt, Pragae dimisit.*“¹²⁰⁾ Ustanavljanje je — kolikor o njem vemo — precej slično tistemu, ki je bilo pri Slovencih v navadi. Pod imeni *solium paternum*, stol oten, stol dēden¹²¹⁾ tudi pri drugih Slovanih ta prestol nahajamo. V ruskih in poljskih¹²²⁾ virih se omenja, kakor tudi pri Hrvatih. To bi sledilo že iz sorodnosti in enakosti, katero nahajamo v vseh starih pravnih uredbah med Slovani, ali ono se da tudi zgodovinski dokazati. Hrvati so ohranili namreč ostanke tega običaja tudi ko se je Hrvaška izpremenila iz kneževine v kraljevino¹²³⁾, t. j. po Tomislavu. Konečno bodi omenjeno, da so menda tudi polabski Slovani ta obred poznali, ker nahajamo poročilo, da si je rod Vilcev svojega kneza sam izbral, ter mu to dostojanstvo po narodnem svojem obredu izročil.¹²⁴⁾

Iz teh zgodovinskih in notranjih uzrokov, ker je namreč ves obred tako primeren slovanskim pravnim nazorom, moramo ga, vkljub vsem ugovorom smatrati prvotno slovanskim. Ta obred pa nam tudi predočuje način, po katerem so Slovenci od tujcev izposojene uredbe po svoje priredili, svojim nazorom prisposodljali. V drugih deželah se knez določuje po porodniškem pravu: kneževsko oblast podeduje sin od očeta; v deželah, ki so bile podložne Nemčiji je obično to čast cesar podeljeval, le na Gorotanskem je drugače. „*in sol auch nieman ze hertzouggen noch ze heren han nach nemen denn die fryen lanttsaessen in dem land. Die sond ouch in ze herren nemen vnd anders nieman.*“¹²⁵⁾ Narod pa si ga še le potem za kneza vzame, ko je prav za prav pogodbo z njim sklenil.¹²⁶⁾ Za tega delj ima narod pravico kneza odstraniti, ako mu ne ugaja¹²⁷⁾ in še po Schwabenspieglu smejo Slovenci nazaj poslati kneza, katerega jim je cesar poslal, ako jim ne ugaja, in cesar jim mora potem dati drugega.¹²⁸⁾

Ustanavljanje se je vršilo, kakor že rečeno, pod Krnskimi gradom blizu cerkve sv. Petra, torej v kraji, v katerem je nekdanj stal rimski Virunum, v kraji, ki je bil vedno središče gorotanskih Slovencev.¹²⁹⁾ Ustanavljanje, t. j. opisani slovanski običaj, vršilo se je na kneževskem stolu ali kamenu predpoludne, temu je sledela meša, in popoludne je na Gospesvetskem polji knez na kamenatem prestolu delil najeme. To zadnje je tuje in ker je na tem prestolu tisti napis, katerega čita Jarnik za „*Ma sveti veri*“,¹³⁰⁾ drugi zopet za ostanke nadgrobnega spomenika kakega Rimljana Mansvetius Verus, iz slovanskega značaja ustanavljanja na kneževskem stolu ničesar ni sklepati, je li napis res slovanski ali ne.

Akoravno se je vsa svečanost, kakor sem že omenil, razvijala polagoma ter v zadnji obliki imela v sebi mnogo tujega, ostalo je jedro, da slovenski kmet v imenu narodovem le tistemu možu kneževsko oblast preda, ki pride slovenski govoreč in v obleki slovenskega kmeta pred njega. Ta spominek slovenskega, rekel bi državnega prava ni utonil, kakor mnogo družega, ampak to cvetlico, vrhunec pravnega mišljenja narodovega, čuvali so tudi tujci. Še Habsburžani so se dali tako uvesti v gospodstvo nad Koroško, zadnjič 18. marca 1414. l. Ernest Železni. Pri kamenatem prestolu na Gospesvetskem polji pa je zadnjič 28. januarja 1596. l. Ferdinand II. delil najeme. Staremu slovenskemu običaju se je odtegnil prvi Ernstov sin Friderik III. (IV). „ker rimskemu cesarju ne pristojajo kmečka obleka.“ Toda on je v posebnem pismu deželnim stanovom potrdil stare pravice, ter le za se prosil, da ga oproste tega obreda. Njegov sin „zadnji vitez“, ki je bil sploh Slovanom prijazen¹³²⁾ pripravljaval se je večkrat k stari slavnosti ali vender ni prišel do tega, da bi se bila res vršila. Sledeči vladarji so še nekaj časa svoje zastopnike pošiljali na Koroško, potem je tudi to prenehalo, kar pa pravnega obstanka starega običaja nikakor ni zatrla. Avstrijski vladarji so namreč vse te stare pravice Koroščem o nastopu svojega vladanja potrjevali, ter se le glede formalij izpričevali.¹³³⁾ Pravico ustoljevanja je imel rod Hercegov ali Edlingerjev iz Blažnje vasi. Za to pa je imel tudi razne pravice, katere so avstrijski vladarji zmerom potrjevali.¹³⁴⁾ Ernst je oprostil 28. marca 1414. l. Gregorja Edlingerja in njegove potomce popolnem vse dače. V preteklem stoletju je imela rodbina pravico 3—4 sodov laškega vina brez colnine uvažati. Še v našem stoletju je cesar Franc I. in to 15. febr. 1823. leta Josipu Edlingerju potrdil stare pravice: slobodo od davka in colnine za 120 veder laškega vina itd. Rod Hercegov ali Edlingerjev pa je še v tistem letu izmrl in ž njim je izginil zadnji ostanek te krasne rože, ki je morala hirati, odkar se je odtrgala od debla, katero jej je dajalo moč in življenje, odkar je bilo zatrto slovensko pravo, odkar je stari običaj postal le puhla ceremonija brez pomena.

Koroški vojvoda, ki se je na označeni način ustanavljal, imel je tudi v nemški državi marsikatere posebne pravice. On je bil „des heiligen römischen reiches reichjägermeister.“ Pred cesarja je smel vsak čas v kmečki obleki in s klobukom na glavi priti.¹³⁵⁾ Ko je bil že ustoljen po starem običaji ter tudi od cesarja potrjen, ni ga smel nihče tožiti, nihče ničesar od njega zahtevati „den ain windischer man“; v slovenskem jeziku in le slovenski se vojvoda tudi pred cesarjem zagovarja.¹³⁶⁾

Kronista Jakob Unrest in Jeron. Megiser nam v svojih kronikah pripovedujeta, da je pri ustanavljanji knez slovenskemu kmetu moral obljubiti, da bode pravičen sodnik, ter da bode pri-

praven, za pravico toliko prebiti, da bi se moral od take živine rediti, kakor sta bila vol in konj, katera je pri ceremoniji držal. Slovenski kmet je zahteval torej v svojem materinem jeziku od kneza pravico, toda ta se mu je, kakor pravi Schwabenspiegel — torej že koncem 13. stoletja — na to odrezal: jaz tvojega jezika ne razumem.¹³⁷⁾ — Tako je držal svojo prisego. Zares, za pravni čut narodov ga ni hujšega udarca, kakor je tako odrekanje justice! . . .

X.

Dokler je med Slovenci zadržano življenje v obče bilo v cvetu, ni mogla se močna država razviti, saj jo je tudi zadruga, vsaj za mir, dovolj nadomestovala.¹³⁸⁾ Omenjal sem, kako je nastala slovenska državna oblast iz vojvode, ter da so si Slovenci kneževsko oblast uredili po svojem kopitu. Pri panonskih Slovincih, ki so stokali pod jarmom Oberskim, ne smemo si tega misliti, ampak le pri gorotanskih, ki pa so gotovo že rano morali biti neka celota, kajti le kot tako jih omenjajo bavarski viri, da, nahajamo naravnost naziv regnum za Gorotansko¹³⁹⁾, in boji, katere so imeli z Bavarci, tudi za to govore. Znano pa je, da to ni dolgo trajalo.

Za vladanja Borutovega so bili Slovenci prisiljeni zoper Obre pri Bavarcih pomoči iskati. Bavarci so res pomagali, toda ob jednom Slovence spravili v neko odvisnost. Borut je moral svojega sina Kakacija in stričnika Hotimera Bavarcem za poroka predati. Mladiča sta se na Bavarskem v krščansko-germanskem zmislu odgojevala, in ko sta drug za drugim nastopila vladanje Slovincem, gladila sta pot samo germanizaciji, germanskim uredbam. Upori in boji, ki so bili nasledek tega ravnanja, so znani. Vender vse upiranje nič ni koristilo. Konečno je s pomočjo Bavarcev vender prevladal knez, Slovenci so postajali kristjani, pa tudi podložniki bavarski. Neznani pisatelj spisa „de conversione Bagoariorum et Carantanorum“ nam pripoveduje, ka slovenski knez Hotimer, vrnivši se z Bavarskega na Gorotansko, na Solnograškem v cerkvi sv. Petra „se devota mente ad christianitatis officium subdidisset“, ter na dalje, na prigovarjenje svečenika Majorana, „promisit se ad ipsam sedem servituum. Sicut et fecit atque annis singulis ibidem suum servitium persolvebat.“¹⁴⁰⁾ Pred ko je nastopil „stol deden“ pokoril se je Solnemgradu, in Gorotanska je bila od tod, torej posredno od Bavarskega odvisna! Koliko, toliko. Ni torej nemški meč Slovencev podvrgel, ampak „es boten sich mit hilfe der geistlichen mission der ausbreitung bairischer herrschaft die glänzendsten aussichten.“¹⁴¹⁾

Karol Veliki je bil prevelik politik, ter je imel preveč izkušenj, da bi bil Slovincem kar tuje, frankovske gospode vrival. Pustil je Slovincem domače, prirojene kneze, vender s tem raz-

ločkom, da je knez dobival deželo od frankovskega kralja v najem, da so morali podložniki cerkvam desetino plačevati, ter da je knez neposredno bil podložen mejnemu grofu furlanskemu. Büdinger, ki opisuje to ravnanje, pravi,¹⁴²⁾ da je Karol pri tem posnel Rimljane, ki so tudi narodom, katere so podvrgli, s kraja puščali prejšnjo ustavo, da so se tako polagoma privadili rimskemu jarmu.

Slovenskim knezom pa so v kratkem sledili nemški grofi. Dežela se je morala torej razdeliti v okraje, ki so se tem grofom oddali.¹⁴³⁾ Slovansko javno pravo se je po tem se ve da moralo umakniti, mesto županovih nahajamo grofova sodišča itd.

Med Slovenci so nastali zmerom večji razložki stanov, nahajajo se že tudi slovenski plemenitaši.¹⁴⁴⁾ Za tem tudi drugega ekstrema ni manjkalo, namreč robov, da, ves slovenski narod postal je rob.

Po nemškem pravu je pripadala podvržena zemlja kralju, on jo je po svoji volji razdeljeval, a prebivalci podvrženih dežel so mu morali davek plačevati, ako jih je sploh pustil v mirni posesti. Tako tudi pri nas. Kralju se je davek plačeval, in cerkvam desetina.¹⁴⁵⁾ Ker se nemški (frankovski) kralji niso sami polastili vse dežele, naseljevali so se Nemci in ker jim nihče ni oporekal — mirnim Slovincem deželo jemali, tako da so ti postali najemniki. Ludovik Nemški n. pr. pravi v listini za samostan Nieder-Altach: „Naš ded Karol je dal svojim zvestim dovoljenje, da si v Panoniji vzamejo zemljo v svojo last . . .“, to se je tudi godilo in nagloma so nastali veliki posestniki, ki so še danes za Avstrijo karakteristični.¹⁴⁶⁾

Število slovenskih plemenitašev je itak majhno, večina je torej plačevala davek, kakor pravi *conversio*: „*franci et bagoarii eos, qui oboediebant, tributarios fecerunt regum.*“ S prva je bil davek precej natanko določen. V ustanovnem pismu za samostan Kremsmünster se trikrat govori o Slovincih in njihovih zemljiščih, ki se samostanu dajó, vendar zmerom se govori le o „*tributum justum: quod nobis antea persolui consueuerant.*“ Vendar dolgo se ni na *tributum justum* ozira jemalo, Slovenci skoro niso bili že najemniki več, ampak kar naravnost robovi. „Slovenec je kravo držal, gosposka jo je pa molzla . . .“¹⁴⁷⁾ Izpreminjava se ni godila povsod jednako hitro in o tistem času. Mnogi Slovenci so vkljub temu ostali svobodni, in oziralo se je na to. „*Salvis proprietatibus liberorum Sclavorum*“ nahajamo po listinah tu in tam. Konečno pa se je tudi tukaj ponavljalo, kar je pri podjarmljenji narodov običajno;¹⁴⁸⁾ število slovenskih robov po listinah je zmerom večje,¹⁴⁹⁾ tako da je na zadnje sužnost *communis omnium Slavica lex*.¹⁵⁰⁾

V tistem času, ko se je tuje pravo s tujim jezikom vred po Gorotanskem in sosednih krajih zmerom boljše širilo, ko je izginil

slovenski gorotanski knez, izcimila se je pri drugi panogi Slovencev, pri panonskih Slovencih, pod pokroviteljstvom nemškega cesarja državica, ki je 12. oktobra 849. l. postala samostojna. V tej slovenski kneževini, ki je sezala v zahodu blizu do denašnjega Maribora, v vzhodu do Dunava, v jugu do Drave, bili so, ker sta jo vladala slovenska kneza — Privina in njegov sin Kocelj — pogoji za razvitek narodnega prava. Ako pomislimo, da je ta majhna državica prižgala književno luč vsem Slovanom, dokaz nam je že to za narodno življenje, in gotovo se je tudi pravo tukaj razvijalo, akoravno se nam ni v obilici ohranilo, kajti okraje, v katere se je dežela po Koceljevi smrti zopet delila, ugonobili so hitro kruti Madjari.

XI.

Kaj je bil posledek vsega tega za pravo? Ako so slovenski knezi tudi menda katere pisane zakone dajali, ohranili se nam niso.¹⁵¹⁾ Gorotanski Slovenci so se že rano nemškemu javnemu pravu privadili ter se udeleževali shodov, katere so nemški gospodje sklicevali. Najprvo se ve po denašnjem Gornjem in Spodnjem Avstrijskem. L. 827. so se udeležili shoda v Pohinavi (Puchenau pri Linci) vsi v okolici bivajoči Slovenci in Nemci. Ravno tako l. 880. pri „publicum mallum“ v Raffelstätten. Na Krnskem gradu, torej v središči nekdanje Slovenije, zboroval je že v 9. stoletji večkrat grof in „populus istius terrae“ itd.¹⁵²⁾ Slovensko privatno pravo je še nekoliko veljalo, dokler je še kaj moči in veljave imelo običajno pravo. Tega, t. j. svojega narodnega prava, ki je med njimi vzrastlo, kakor narodne pesni, bilo je Slovincem treba, da so se vspesno razvijali — vendar podalo se jim je tuje, rimsko z nemškim pomešano pravo. To Slovincem ni moglo zadostovati, kajti naš narod je imel celo drug razvitek, kakor Rimljani in Nemci, imel je celo druge potrebe. Tam je bilo mesto, oziroma grad in njegova okolica, tukaj *kmetska združna hiša središče in kraj, v katerem se je pravo razvijalo. Ko so torej prišli tuji, učeni pravniki, „ki nam neumé ni jezika ni svika (običaja)“, mislili so s kraja gotovo tudi Slovenci, kakor nekdanj Čehi, da

„Iskat pravde v Nemcih je sramotno,
Pravdo v svetem imamo zakonu,
Ki prinesli so jo nam očetje
V te dežele blage čez tri réke.“¹⁵³⁾

Ko se jim je po sili vrivalo tuje pravo, branili so svojo „staro pravdo“ z mečem v roki, ali končno so jo vendar, barem v toliko po polnem izgubili, da se pri razsodbah na slovensko pravo ni več oziralo.¹⁵⁴⁾ Toda v svojem čutu, v svojih narodnih prislovcih itd., ohranili so ga še premnogo. „Collegite, quae supersunt fragmenta, ne pereant!“ kliče nam tudi tukaj naša dolžnost.¹⁵⁵⁾

To, kar nam podaja preiskavanje pravne zgodovine našega naroda, pa naj bi bilo v podporo nabirateljem še zdaj v narodu

živečih pravnih običajev. Pri tem nabiranju se je nadejati gotovo mnogo večje obilice, kakor iz zgodovinskih preiskovanj. Rezultati teh bodo — o tem se ne smemo varati — pri nedostatku virov, le „bilder grau in grau, ohne helle farben, ohne eine lebendige scenerie, aufgenommen auf dem kirchhof des rechtes — denn das ist ja die rechtsgeschichte: — gräber, kreuze, monumente, verwitterte inschriften“¹⁾!

1) Stobbe, zur geschichte des deutschen vertragsrechtes, Leipzig 1855. Vorwort, VI. „wir können uns kein volk, selbst nicht in dem rohesten zustande denken, in welchem die einzelnen glieder vollständig ohne allen rechtlichen verkehr mit einander ständen. Kein volk kann ohne kauf und tauschgeschäfte bestehen: es musz sich bald auch das darlehen, die leihe, der aufbewahrungsvertrag entwickeln. Und ebenso undenkbar ist es, dasz, wenn es einmal solche verkehrsformen gibt, nicht auch allgemeine grundsätze mit nothwendigkeit entstehen sollten, welche die rechtlichen verpflichtungen der mit einander in vertrag stehenden personen regelten . . . Der satz, dasz jeder seinen verpflichtungen nachzukommen habe, konnte nicht ausreichen: es muszte weiter bestimmt sein, was rechtens sei, wenn ein contrahent den vertrag nicht in der verabredeten weise erfüllte.“

2) J. J. Haněl: o pojmu i. objemu historie práva rakouského, v Praze 1880, stran 7, op. 13 „Slovanské obyvatelstvo zemí těchto (t. j. notranje-avstrijskih) nemá pro právního historika skoro nižádné vážnosti. Ztratilot' politickou neodvislost svoji dřive, nežli se mohly u něho utvořiti jakékoliv stáležší rády právní. Skrovné pouze zprávy listinné odhalují porůznu některé prvotní tahy práva slovanského u nih.“

3) Namen tega poskusa ni, da bi dogmatično razlagal nekatere pojave slovenskega práva. Ne posamezne uredbe, ampak v njih javljajoče se življenje narodovo je glavni smoter, in sploh notranja zgodovina narodova naj bi se iz takih preiskovanj okoristila. Ker mi je zdaj le za to, da bi nabiral materijal za pravno zgodovino, vzdržal sem se sistematičnega dogmatiziranja, kakor je sicer v pravnih zgodovinah običajno. Celó Bogišić, ki je vendar tako ogromno gradiva nabral, svari pred dogmatiziranjem. Glej Jagičev Arhiv V. 177.

4) V posebno veliki meri je slovansko právo vplivalo na nemško po Českem. Glej J. Grimm v predgovoru k Rösslerju: deutsche rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren, Prag 1845 in J. A. Tomascheku, deutsches recht in Oesterreich im XIII. jahrhundert, stran 70: „man musz es ganz natürlich finden, dasz die neuen ansiedler in folge des lebendigen verkehrs mit dem volke einzelne institute und sitten, die mit dem wesen ihrer mitgebrachten heimatsrechte nicht im offenen widerspruch waren, besonders dann sich aneigneten und weiter fortbildeten, wenn, wie z. b. bei der verfolgung einer gestohlenen oder geraubten sache eine berührung mit der landessitte nicht zu vermeiden war.“

5) To vem od móž, ki so imeli priliko dotične zapisnike itd. pregledati. V kratkem se imamo itak nadejati izdanja vsega materijala, katero bode oskrbel Harrasowsky.

6) Rad jugosl. akad., knjiga IX, 8.

7) Felix Dahn, Bausteine I., 402.

8) Kämmerl: Die entstehung des oesterr. deutchtums, I.: die anfänge deutschen lebens in Oesterreich bis zum ausgange der Karolingerzeit, Leipzig, 1879, stran 176., misli, da je v 7. stoletju meja bila sledeča: „Von der quelle der Rienz lief sie hinab in's Tauerngebirge, das Deferegger und Iselthal einschliessend, nach der Dreiherrnspitze, dem alten markstein zwischen Tirol und Salzburg, folgte sodann ostwärts biegend der schneebedeckten Tauern-

kette bis in die gegend der Murquelle, also bis dahin, wo die steirisch-kärntnerischen Alpen von den Radstädter Tauern sich trennen. Letztere bildeten nun weiter die scheidende zwischen Deutschen und Slaven. Nordwärts aber längs des Lungaues fiel sie im wesentlichen zusammen mit der heutigen landesgrenze zwischen Steiermark, Salzburg und Oberösterreich, welche die Enns kurz unterhalb ihres Ursprunges schneidet, dann über die eis- und felswüste des Dachstein und die weissgrauen Kalkschroffen des Todten Gebirges nordostwärts läuft und so das Gebiet von Aussee mit umfasst. Von da wird etwa eine ziemlich genau nordwärts laufende Linie, welche das Gebiet der Steyer und Krems ostwärts lässt und bei Wels die Traun erreicht, die kompakteren Ansiedlungen der Deutschen und Slovenen geschieden haben. Dann folgte die Grenze dem Laufe der Traun, stieg von deren Mündung die Donau aufwärts bis zur Rötzel, welche am westlichen Eingang der Linzer Enge in den Hauptstrom fällt und gieng endlich über in die Sprachgrenze zwischen den böhmischen Czechen und den Baiern.⁴

⁹) Miklošič: Altslov. Formenlehre in Paradigmen, Einleitung III.: „Ich bin nämlich der Ansicht, dass der slovenische Volksstamm nicht nur auf dem rechten, sondern auch auf dem linken Ufer der Donau wohnte, freilich ohne über den Umfang seiner Wohnsitze im Norden der Donau auch nur eine Vermuthung aussprechen zu können.“

¹⁰) E. Dümmler: Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches v. Archiv f. Kunde oesterr. Geschichtsquellen. X. —

¹¹) Temelj in podstava vsem takim preiskavam sta Miklošičevi razpravi: Die slavischen Ortsnamen aus Personennamen v. spish dunajske akademije Denkschriften 14, pag. 1—74 in: Die slavischen Ortsnamen aus appellativen. I, II. Denkschr. 21, 75—106. Te je izvrstno porabil Kämmler v. že imenovanem delu, a o Kronesovi razpravi: Zur Geschichte der ältesten, insbesondere deutschen Ansiedlung des steierm. Oberlandes, v. 27. zvezku Mittheilungen d. hist. Vereines f. Steiermark, pag. 1—78, ne more se to povsem trditi. Jaz hodim za Kämmlerom, l. c. pag. 180 in sled.

¹²) Omenja se neki na Furlanskem še v 14. stoletji. Rutar v Ljub. Zvonu II., 55.

¹³) Zato igrajo pravniki tudi v vsakem času najvažnejšo ulogo. Če tudi ničesar ne razumejo, vendar vse življenje k njim priteka. Še le pravnik more zavoljo organske narave svoje znanosti vse razmere omejiti, on vse pojmove formulira.

¹⁴) Kotljarevskij: Drevnosti juridičeskago byta baltijskih Slavjan, Praga 1874, stran 4: „Pravo je ravno tako historijski spomenik, kakor vsako drugo pojavljenje narodovega življenja in izobraženja, kakor jezik, religija, poezija, literatura, nravi in običaji. Zavoljo tega se morajo pojavi pravnega življenja obravnavati kot občne naloge kulturne zgodovine. „Maciejowski: Slav. Rechtsgeschichte, aus dem polnischen v. Burs u. Nawrocki, Stuttgart 1835, I, 71, „... lässt uns nicht zweifeln, dass das Recht eines jeden Volkes seinen Charakter am besten darstellt, und sogar einen sehr anziehenden Theil seiner Geschichte enthält.“

¹⁵) K večjemu bi se tako lahko imenovala legenda o ss. Cirilu in Metodu, ki ima tudi nekoliko za pravno zgodovino pomembnih podatkov.

¹⁶) Beiträge zur Lösung der Preisfrage etc., Wien 1819; I, 187 navaja Hormayr več primerov, v katerih se priče tako ločijo.

¹⁷) Miklošič: Die slavischen Elemente im Magyarischen, v. Denkschrift. 21, 1—74. Hančl, op. cit. § 7. — ¹⁸) Miklošič, l. c. pag. 5.

¹⁹) Po Miklošiči hočem podati nekoliko primerov: prauđa, tokma, tškum, zalog, kamat, megye, mezda, gránicz: granica, zsellér: željar, rab, rob, koleda, kamat, kamata, zsabad: svoboda, császár: césar, király: kralj, udvarnok: dvorniki, kaloda: klada, tömlöcz: tómlenica. Po pravici trdi Krek (op. cit. pag. 167) da je za Madjare „der contact mit den pannonischen Slovenen wahrhaft segensbringend gewesen.“

²⁰) Hančl l. c. 57.

²¹⁾ Tako n. pr. v slovarji madjarske akademije, katerega malo da ne smešno obravnavanje tega prašanja je dobro ocenil Jagić v Radu, knj. 17, 205—207.

²²⁾ de administrat. imp. 8, 38. Primeri: Jireček Herm.: das recht in Böhmen und Mähren, I, 41; Krek: Einleitung in die slavische literaturgeschichte, 203 in sled.

²³⁾ Miklošič: Lexicon palaeoslovenico graeco lat. Vindob. 1862—5, s. v. zakon.

²⁴⁾ Vukov rječnik s. v. zakon.

²⁵⁾ To je že spoznal Valvasor, ki pravi: „Gebrauch ist der bauern gesetzgeber“. (Ehre, VI, 334.)

²⁶⁾ Primerjaj: Jhering, kampf ums recht, Wien bei Manz.

²⁷⁾ Mickiewicz: Vorlesungen über slavische literatur und zustände, Leipzig 1849, III, 268.

²⁸⁾ Miklošič: Lexicon, s. v. pravda = ἀληθεια, veritas sup. δίκαιον, δικαιοσύνη, iustitia ostrom.

²⁹⁾ Zanimivo je, da so prve slovenske besede, katere so se tiskale, poziv „woge gmaine“, da brani „staro pravdo“. Glej letopis Matice Slovenske l. 1877, 200—201. Najstarejši slovanski zakonik pa je „Pravda ruskaja“, pisana med l. 1016. in 1020.

³⁰⁾ V starem rokopisu iz 13. stoletja: Ritus explorandae veritatis seu iudicium ferri candentis etc. nahajamo mesto „eos discutiens ad praudam per pristaldum.“ Historik Bel, ki je izdal rokopis, méni, da je iudicium ad praudam neko privatno sodišče, v katerem se sodi „simpliciter sine ullo iudiciario ordine et sine testibus ad solam actoris reique fidem interpositam.“ Drugi zopet mislijo, da to znači „ius sive iudicium ferri candentis.“ Glej Miklošič: Slav. elemente, pag. 49.

³¹⁾ Pomenljive so besede Valvasorjeve (Ehre, VI, 293) „Ertappt man aber Einen, so wirfft man ihn ins Gefängniß; er sey gleich weltlich oder geistlich als ein Pope, oder Coluger. Wie es dann weiter nicht, als billig, dass wann Jemand bey der Verwirckung selber seine Person nicht ansieht, dieselbe auch bey der Bestraffung nicht angesehen werde.“ To je slovenski nazor.

³²⁾ Krek, Einleitung, pag. 89.

³³⁾ Meichelbeck I, Urkundenbuch, 278, Nr. 548 pravi to o neki Slovenki Baaz. Isto dokazuje Hormayr v Wiener jahrbücher der literat., Band 39, pag. 37 iz neke listine od leta 1136 „Quaedam mulier Gotbelindis nomine, cum esset libera, sicuti Sclavi solent esse . . .“ — Primerjati se da, kar Sachsenspiegel (III, 73 53) o polabskih Slovanih piše: „Man sagt, dasz alle Wendinen vri sin.“ —

³⁴⁾ Maurikios (Strateg. XI, 5.) „Τὰ ἔθνη τῶν Σλάβων καὶ Ἀντῶν ἐλεύθερα μηδαμῶς δουλοῦσθαι ἢ ἀρῆσθαι περιθόμενα.“ O gorotanskih Slovencih piše Schwabenspiegel (ed. Wackernagel, Zürich 1840, pag. 339) „Sie sechen ouch enkain adel noch gewalt an, wan biderbkaitt vnd warhaitt.“

³⁵⁾ Jagić: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga. Zagreb 1867; I, 34. Iz znane pravljice o pojedini, katero je priredil Ingo, ne moremo za sužnje med Slovenci ničesar sklepati, ker je vsa epizoda nehistorična. Carinthia 1855, str. 83.

³⁶⁾ Linhart: Versuch einer geschichte von Krain, Laibach 1791; II, 232 „die Slaven hatten einst keinen sinn für die leibeigenschaft. Die getrennten stämme lernten aber diesen zustand kennen und benannten ihn auf verschiedene weise.“ Temu dodaje v opomnji „k) . . . die Krainer hatten keinen namen, um den zustand der leibeigenschaft zu bestimmen, denn rojenak ist nach dem deutschen erhold gebildet worden.“ —

³⁷⁾ Pri Kreku, Einleitung, pag. 89, op. 1.

³⁸⁾ Maurikios Strateg. pri Kreku l. c.

³⁶⁾ Legende vom heil. Cyrillus, Denkschriften der wiener akademie, phil. hist. cl. XIX. pag. 226 „... „НБ ТЪЧЮ ПЛѢННИКЪ ИСПРОШЬ ѿ СЪТЪ ОТПУСТИ ИХЪ.“ —

⁴⁰⁾ Pravni običaji kod Slovena v Književniku III, 168 [Zagreb, 1866]. Primerjaj Krék, Einleitung, pag. 47 in 89.

⁴¹⁾ Tudi germanski knezi so imeli po več žen. Tacitus o tem piše [Germania, c. 17] „Qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur.“

⁴²⁾ Wattenbach: Beiträge zur geschichte der christlichen kirche in Böhmen und Mähren, pag. 49. Zanimiva bi bila preiskava, kako je ravno v teh odnošajih fini in občutljivi čut Slovanov, ki so zdihovali pod turškim jarmom, pospeševal razvitek narodnega prava. Gledé takih nežnih stvari Slovani namreč niso mogli hoditi pred turške sodnije, ki so imele o tem po polnem druge nazore, ampak morali so se posluževati svojih združnih sôdov, ki so se po tem ne samo ohranili, nego tudi tem bolje razvijali. Mnogo podatkov za to v Bogišići: Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, Zagreb, 1874.

⁴³⁾ Chabert: Bruchstück einer staats- und rechtsgeschichte der deutsch-oesterreichischen länder, Denkschriften der wiener akad. phil. hist. cl. III—IV, § 64 „an urkundlichen nachweisungen über die güterverhältnisse zwischen ehegatten in den slavischen landestheilen fehlt es für die aeltere zeit fast gänzlich. Eine nicht unwahrscheinliche voraussetzung ist es aber, dasz die anschauungen der Slaven über die gütergemeinschaft in der familie zur entstehung und verbreitung der später vorzüglich in den innerösterreichischen ländern hervortretenden allgemeinen gütergemeinschaft beigetragen haben.“ Maciejowski, o. c. IV, 409 „aus den begriffen, welche die Slaven über die gütergemeinschaft hatten, entstand wahrscheinlich bei den Teutschen die gütergemeinschaft unter den ehegatten, welche in der folge die Böhmen, Mähren und Schlesier von ihnen annahmen.“

⁴⁴⁾ Sumner-Maine: De l'organisation juridique de la famille chez les Slaves du sud et chez les Rajpoutes, Paris 1880 (prenatis iz Revue générale du droit etc.) pag. 9—10. „Or, la reconnaissance de la parenté agnatique est une excellente preuve que l' autorité patriarcale existe ou a jadis existé dans une communauté . . . là où nous trouvons encore l'agnation il doit y avoir eu presque nécessairement pouvoir paternel.“ —

⁴⁵⁾ Bogišić v Književniku III, 427; Zbornik I, 377—378; Vukov rječnik stran 300.

⁴⁶⁾ Herm. Jireček: Das recht in Böhmen und Mähren, I, 48: „aus dem umstande, dasz das wort otrok, welches ursprünglich wohl bei allen Slaven, wie noch heute bei Russen und Slovenen das Kind bedeutete, bei einigen, und diesz namentlich bei den böhmischen Slaven, die bedeutung sklave angenommen hat, musz geschloszen werden, dasz die macht der eltern sich bis zum verkauf der Kinder in die sklaverie (otroctví) erstreckte.“

⁴⁷⁾ Sumner-Maine, o. c. pag. 10 primerja to z rimsko emancipacijo. To se godi pri vseh narodih na slovesen način. Za Frijulsko podaja zanimljive primere Chabert o. c. § 63, op. 2—3.

⁴⁸⁾ „In umrè li glava rodovine,

Vse blagó se dene v eno vládo, Vladika se z rodovine zbere, . . .“
Rokopis kraljedvorski, poslovenil Fr. Levstik, v Celovci 1856, stran 48.

⁴⁹⁾ Jednake misli je izraževal nadškof gneznski Joanes, ko je rekel: „beata plus quam beata fraterna societates, apud quam plus pietatis valet religio quam ambitus principandi.“ [Hist. polonica Vicentii Cadlubconis, pag. 84]. Kako bridko toži lastavica v Libušini sodbi o razdvoji med bratoma:

„Aj, Veltava! kaj kališ si vodo,

Kaj kališ si vodo srebropéno?

Al te huda je razrila burja,

Suvši točo iz nebes širocih,

Opлакnivši glave gor zelenih,

Izplaknivši zlatopesko glino?

„Kak bi si jaz vode ne kalila?

Ker v razprtji sta rojena brata,

Brata zavolj dedine očeta.“

Po Levstikovem prevodu, str. 48.

⁵⁰⁾ de bello Gothico, l. III, cap. 14.

⁵¹⁾ Bogišić: Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku. Rad, knjiga V, stran 128. — Turner: Slawisches familienrecht, Strassburg 1874, pag. 3.

⁵²⁾ Herm. Jireček op. cit. I, 47.

⁵³⁾ Festus s. v. extrarium. — Jhering: Geist des römischen rechtens, I, 227: „seine ausschliessung ist eine totale, auch die religion baut ihm keine brücke, denn auch sie ist ein institut dieses staates. Es ist ein seltsames spiel des zufalles, dasz e gens gerade das loos des ex-gens ausdrückt und die Römer haben wirklich e gens von gens abgeleitet, eine ableitung, der die deutsche sprache mit mehr recht e l e n d = a u s l a n d gegenüberstellen kann. Warum ist diese strafe aber so grosz, wie in alter zeit überhaupt das exil? Der fremde ist rechtlos; wer daher ausgestoszen wird aus der gemeinschaft seiner genoszen, oder wegen verbrechen sich flüchtet, deszen harrt, möchte ich sagen, das loos des wildes auf dem felde, das unstätig, ruhelos umher irrt und gejagt wird, wo es sich blicken lässt. Alles, was ihm theuer war, lässt der verbannte daheim, seinen herd, seine genoszen, den frieden des rechtes und die gemeinsame verehrung der götter und was er mit sich nimmt, ist das gefühl unsäglichen elends, die aussicht auf ein dem zufall, der entbehrung u. s. w. preis gegebenes leben, auf knechtschaft oder eine von der willkür und gnade seiner schutzherrn abhängige und durch demüthigungen aller art erkaufte freiheit.“

⁵⁴⁾ To se je ohranilo v poljskem „veto“. Mickiewicz: Vorlesungen II, 57: „während der regierung Johann Kasimirs sprach ein adeliger im kreise des reichsrathes jenes schreckliche wort aus, das seit jeher gefürchtet war, welches die kraft hatte, die berathung zu hemmen und die volksthümliche gewalt in ihrem geleise aufzuhalten: er sprach das veto. Das gesetz, welches einer einzigen verneinung so grosze kraft beilegte, ist keine Erfindung der Polen gewesen; die spur seines bestehens lässt sich seit den aeltesten zeiten bei allen slavischen gemeinden wahrnehmen; da waren besitz, nutzung und verpflichtungen allen gemeinsam, und jeder genosz gleichsam vollkommene gewalt, durfte gegen die beschlüsse anderer sein niepozwalam [ich will nicht] sprechen. Es gab indeszen ein mittel zur ausgleichung; mit gewalt und schlägen vermochte man den sich widersetzenden zu zwingen, mit in den gesammtwillen zu stimmen. Später verschwand es in folge einwirkung römischer gesetze bei vielen. Bemerkenswert ist es jedoch, dasz, nachdem der reichstag das ausgesprochene veto vernommen, kein einziger auf den gedanken fiel, Siciński zur zurücknahme des wortes zu bewegen, im gegentheile alle giengen voller trübsinn und grauen auseinander.“

⁵⁵⁾ Herm. Jireček op. cit. pag. 45.

⁵⁶⁾ Nikakor se ne sme zamenjati s „condominium“ rimskega in našega avstrijskega prava, ki je po polnem drugEGA značaja. Nemški pravniki niso jedini ali eksistuje „gesamtheigentum“ ali ne, le ta bi se dal primerjati razmeri, v kateri so zadrugarji nasproti nepremičnemu združnemu imetku.

⁵⁷⁾ Krek: Einleitung, pag. 49.

⁵⁸⁾ Ibid. pag. 93, opomb. 1. Razven tam navedene literature še je omenjenja vredno: Sokolovskega zgodovina agrarnih zadrug v severni Rusiji [Peterburg 1877] in Vasilčikova delo o zemljiščih v Rusiji in drugih evropskih državah [Peterburg, 1876]. O obeh knjigah so obširna poročila v novinah: „Magazin für die literatur des auslandes“, jahrgang 1877, šteV. 36, oziroma 51.

⁵⁹⁾ Jhering, Geist I, 179: „die gens beruht in ihrem ganzen geiste und zuschnitt ursprünglich auf der idee der familienverbindung. Die gens ist eine familie mit politischem charakter und zugleich eine politische verbindung mit familienartigem charakter.“ ibid. pag. 183 „die gens beruht in der that auf dem familienprincip (obwohl es Walter: römische geschichte, §. 14 in abrede stellt). Darauf deutet schon die etymologie: gens, genus vom sanskr. d s c h a n geboren werden.“

⁶⁰⁾ Sumner-Maine op. cit. pag. 6 „Il est impossible de mettre sérieusement en doute l'identité de la communauté domestique chez les Slaves du Sud avec la gens romaine, le γένος hellénique, la sept celtique, et la parenté chez les Teutons. Elle représente encore la communauté familiale (joint-family) chez les Hindous, laquelle est aussi une institution vivante bien qu' éminemment fragile.“ Gledé razvoja mira iz zadružnega življenja pravi na strani 21.: „il ne nous sera guère possible de douter que le développement de la communauté domestique aboutisse à la communauté de village.“ Gledé uzroka, zavoljo katerega so Jugoslovani ohranili zadrugo, Rusi pa večinoma prešli k miru, pravi (stran 22), da „nous ne devons guère nous tromper en supposant que la proximité ou l'éloignement de la puissance musulmane est entre pour beaucoup dans ces modifications. La puissance musulmane est sans doute la cause secrète de la survivance des deux formes de communauté. Mais communautés slaves, situées plus près du quartier général de la domination ottomane, réclamaient une organisation plus forte et plus compacte pour protéger leurs biens, leurs institutions et leur foi, alors que les populations russes n'avaient à souffrir qu' occasionnellement, et par inter mittence, des incursions de leur suzerain tartare. Jusqu' à une époque relativement récente, les communautés domestiques n'avaient surtout à se plaindre que des exations illégales de Turcs leurs maîtres.“

⁶¹⁾ Glej opomnjo 50.

⁶²⁾ Glej Kres I, 532, 570. — Kämmel op. cit. I, 242. — Mnogo podatkov za mansus slavonicus, hoba sclauanica, hoba sclauanica itd. v Zahn: Steir. Urkundenbuch in Zahn: Codex diplomaticus Austriaco frisingensis I—III (fontes rerum Austriac. 31, 35, 36). Posebno kaže razloček med slovansko in drugo poljsko mero določba iz l. 1160. (Zahn, fris. III. 17) „Apud Welze hushöbe triginta una et de Sclauicis tredecim et viginti quatuor novalia.“

⁶³⁾ Posamezne obitelji, iz katerih se sestavlja zadruga, imajo mnogokrat svoje kočice okoli hiše, v kateri je bival nekdan skupen praded. Menda je to vplivalo, da so Nemci po Notranji Avstriji izraz za človeka, ki nima drugega kot svojo kočo, prevzeli od Slovencev. Keuschler in Keuschler sta slovenski besedi, še dan danes pri Čehih kašna. Glej: Steirische und kärnthnische Taidinge, herausg. von Bischoff u. Schönbach, Wien 1881 [Oesterr. weisthümer VI.] v slovarji sub voce keuschler.

⁶⁴⁾ Juvavia, Anhang 251, pravi za neko koroško posestvo, da se ima tudi v prihodnje dajati „solita decima, quam ante secundum consuetudinem sclavorum dederat.“ Drugega značaja je zopet dača, ki se s svojim slovenskim imenom „p o k l o n“ omenja v Codex dipl. Aust. fris.: III, 188, 189, 194 etc. za Gorenjsko.

⁶⁵⁾ op. cit. § 63, opomnja 7.

⁶⁶⁾ Tako n. pr. v neki solnograški listini [Juvavia, Anhg. 96], katere slovenska imena v razložil Davorin Trstenjak [o nekterih staroslovenskih imenih iz l. 864, v „Glasniku“ l. 1863, stran 210—213] „Concessimus . . . in Karantana in loco vocato Kurca . . . servos quinque cum uxoris et filiis . . . et manentes servos XV [prvi trije so bratje] cum coloniis et uxoris et filiis.“ Večkrat se v listinah imenuje kak Slovenec s sinovi in zavoljo velikega števila teh bi slutil, da je to zadruga, ter da listina domačina imenuje očeta. Tako n. pr. v Codex dipl. Austr. fris. III, 9 „In Ensitala sub potestate Liutulfi haec mancipia sunt: Gotta cum suis filiis VI, Geza cum suis filiis V, Diotrat cum filiis II.“

⁶⁷⁾ Ehre: VI. buch, 292: „in jedwedem hause wohnen aufs wenigste 3, 4 wohl auch 5 verheiratete und also ein haufen kinder beisammen; doch aber gleichwohl nur ein einziger hauswirth und eine hauswirthin. Solcher hauswirth ist der ältere mann, wofern er andererseits tauglich dazu: die hauswirthin aber ist des jüngsten verheirateten brudern oder vetterns weib. Diesen beiden müssen alle die andern gehorsamen, und die andere hausarbeit verrichten.“

⁶⁸) Ibid. VI., 323 : „Hier erbet nur die tochter die mutter“.

⁶⁹) Žena ne more drugega zahtevati, kakor primerno doto, kar ne smemo nazivati krivico, kajti potem bi sodili nekdanje odnošaje po sedanjem merilu (Bogišić, Rad V, 135.), to zahteva obstanek zadruga. V doto se dajajo obično le premičnine, katere potem po materi zopet dobivajo hčere. Sumner-Maine op. cit. pag. 17, „Dans quelques communautés domestiques cette propriété distincte, jointe à l'apport matrimonial, se transmet exclusivement, comme le stridhan hindou, aux héritiers féminins en vertu d'un ordre de succession particulier“.

⁷⁰) Glavnije crte itd. Rad, V, stran 129.

⁷¹) Montagsblatt ad num. 147 graške Tagespost, 1867. „Die venetianischen Slovenen leben in ihren häusern nach patriarchalischer sitte, ungefähr wie in der Militärgrenze gibt es hier in einem hause 3—4 familien. Derjenige sohn, dem der sterbende vater den segen gegeben hat, führt die ganze wirtschaft und disciplin, kauft und verkauft, nimmt geld ein und bestreitet die ausgaben, die anderen müszen arbeiten, thun, was ihnen der hausherr befiehlt. Sie dürfen sich nicht gegen ihn auflehnen, wenn er nicht zum schaden des hauses wirtschaftet.“ Da li se sme poročilo, ki ga nahajamo v „Ueber land u. meer“ (1881, 411) „hier (v Ziljski dolini) ist noch echt patriarchalisches wesen zu hause: die älteste frau steht der arbeit der frauen vor, der jüngste mann ordnet die der männer“ kot ostanek zadruga tolmačiti, to preiskati moram tamošnjih razmer poznovalcem prepustiti. Kakor sem omenil, pa bi jaz tolmačil gorenjski pregovor, da „očetu krasti ni greh (otrokom), ker to je itak naše.“ —

⁷²) Op. cit. § 63 op. 7.

⁷³) Koch-Sternfeld, Salzburg und Berchtesgarden, I, 126 : „in Windischmatri bestehen die sogenannten gemeinhausereien, wo nämlich alle söhne an das väterliche erbgut kommen, die töchter aber als nicht besitzfähig vom gute gegen eine kleine abfertigung ausgeschlossen werden.“

⁷⁴) Gajeva Danica, l. 1845. stran 130 : „radinost i gospodarnost [Hrvatov] na Niže Avstrijskem ima temelj u patriarhalnom životu. Otac pusti sina zarano da se oženi; nu gospodarstvo mu ne predaje, nego živi s njim u zadrugi. Tako dakle netreba roditeljem u starosti živiti od dětinske milostinje kao što to drugod biva.“ —

⁷⁵) Glej oseško „Drau“ v avgustu l. 1880, feuilleton. —

⁷⁶) Valvasor: Ehre VI, 314 pripoveduje, kako se posest pridobi [v Vipavi], „welches vieh sie bei den hörnern erfasst und einem ihrer verwandten übergibt, dasz es derselbe dreimal im kreise herumführe und also an statt ihrer das stück viehes in besitz nehme“. Za occupatio imamo ibid. VI, 330 vzgled : „ihr wisset ja, dasz das wild dessen sey, der es aufreibt und anfängt zu jagen; obschon hienach ein anderer dasselbe fängt.“

⁷⁷) Da so imeli Slovenci obvezno pravo, dokazuje to, da so se še v madjarskih besedah tokma, zálog, komat itd. staroslovenske besede za pactum : τῶν τῶν itd ohranile. Glej opomnjo 19. Za kazнено pravo imamo tudi le nekoliko besed. Vender se ne strinjam z Radicsem, ki v Letopisu [1877] stran 292. meni, ka je tranča malo da ne jedini ostanek narodnega prava v Slovencih.

⁷⁸) „Taj čovčik ima mnogo župe u kući“ pravijo še dan danes Dalmatinci. Prim. Herm. Jireček op. cit. pag. 30. Jagić: Historija književnosti, stran 16.

⁷⁹) „ζουπάνος, zupanus, jupanus. ursprünglich das haupt der župa, das ist des stammes und des von ihm bewohnten gebietes“. Miklošič: Slavische elemente l. c. pag. 63.

⁸⁰) Urkundenbuch des Benedict. Kremsmünster, von P. f. Hagn, Wien 1852. Za Hrvate pravi Brašnić: Župe u hrvatskoj državi za narodne dinastije [v Radu 25, 31], da „u početku bijaše po svoj prilici samo 12 župa; car Konstantin pominje još u prvoj polovici 10. stolj. u Hrvatskoj 11 župa, a kano 12ti kotar banovinu, kojom je upravljao ban. Poslie, kada se rodovi umnožiše, poveća

se i broj župa⁸¹. „*διεμερίσθη οὖν ἡ χώρα αὐτῶν εἰς ζουπανίας καὶ*“ Konst. Porphyrogeneta de administrat. imp. c. 30.

⁸¹) „Glavna mu je dužnost o tom nastojati, da se po pravdi i pravici sodi.“ Brašnić l. c. pag. 40.

⁸²) Gesammturbar des bisthums Freising für die österreichischen länder [1291—1318] v Zahn: Codex dipl. Austr. fris. III, 168—590. V tem je za življenje osobito gorenjskih Slovencev toliko zanimivega podano, da je vredno posebne preiskave. Tukaj naj le nekoliko gledé župana omenjam. Natanko je določeno, kaj je moral župan pripraviti za škofov, oziroma njegovega namestnika prihod, ko je prišel posestva nadzorovat. Kar župan pripravi za škofa, to mu morajo zopet podložniki vrniti, toda za svoj trud ima tudi od škofa „unam hobam ratione sui officii“. Župan pa dobiva tudi razven tega od podložnikov raznih stvari [Oest. weisthümer VI, 540], kakor tudi hrvaški župani, ki so dobivali „na užitak neki dio nenashlednoga narodnoga imanja, dio, po popu dukljanskom trećinu daća [tributum] one župe, kojom upravlja; dio carina i pristojba [vectigal], te zakonom propisane godišnje darove [donaria saecularia]“ [Brašnić l. c. 40]. Vkljub temu, da je imel župan skrbeti za gosposko, zdi se meni vender krivo, ako ga Tomaschek [Oesterr. weisthümer I, die salzburgischen Taidinge, v slovarju s. v. suppan] imenuje „erzbischöflicher verwalter auf dem gute [Leibnitz]“.

⁸³) Versuch einer geschichte von Krain; II, 228. Vsakako zanimivo pa je tam citirano mesto iz Popoviča: Untersuchungen vom meere [II. teil LXXII] o županih po Spodnjem Štajerskem. „Wenn ein solcher befehlshaber oder windischer dorfschulze seine untergebenen zur entrichtung des zehenden, zur jagd, oder anderen frohndiensten zusammenberufen soll, so begibt er sich auf eine höhe, wenn seine wohnung nicht schon auf einem erhabenen orte steht, und bläst auf einem groszen horne gewisse töne herab. Auf dieses gegebene zeichen versammelt sich die gemeinde, oder dasjenige wird vollstreckt, was der župan durch sein blasen angedeutet hat.“

⁸⁴) Tako n. pr. v kraji Göss [Costizza] pri Ljubnem še v 15. stoletju nahajamo župana. Oesterr. weisthümer VI, 309.

⁸⁵) Za Maribor imamo [ibid. pag. 401] določbo „der richter soll durch die suppleut, so er die rüegatt besitzen will den umsässigen pauern auch darzue verkunden lassen.“

⁸⁶) Der nach beschechener ansag des richters nicht ins dorfrecht oder suppanhaus erscheunt oder in seiner abwesenheit nicht das weib kombt oder einen knecht muess umb 15 kr. gestraffet werden“, Priebing pri Murrecku l. 1736. Ibid. pag. 395.

⁸⁷) Gamlitz pri Erenhausenu, iz l. 1584, ibid. pag. 378.

⁸⁸) Göss pri Ljubnu, 15. stoletje, ibid. pag. 309.

⁸⁹) Lipnica, l. 1435 (Oest. weisth. I. 333) „Item ist ain diep auf dem guet oder kümbt er dar, den sol der supan oder der schaffer vahlen ob er mag, und sol in dem landrichter antwurten als er mit gürtel umbfangen ist“. Glej tudi Oest. w. VI, pag. 433—434.

⁹⁰) Miklošič: Slav. elemente im Magy. l. c. pag. 63. „ispán sive qui in districtu seu comitatu iurisdictionem exercet, comes seu iudex parochialis dicitur.“ Ritus explorandae veritatis etc. 270, nota.

⁹¹) Miklošič: Lexicon s. v. županъ.

⁹²) Bogišić: Zbornik I, 35. „Domaćina izbiraju članovi zadruge; ako li ga nema, naznačuje pregjašnjik, jer ako su zadovoljni bili s njim, to mu drage volje i to pravo prepuste, da si zamjenika ili nasljednika imenuje, ter se obično tacite pripozna domaćinom onaj koji pristane na ono kako je predšastvenik naznačio. Ali može se nasljediti i tako: da sin, valjan, sposoban i pošten, može oca naslijediti, ili brat pregjašnjega domaćina ili ko drugi od onih koji so mu najbliži, iz zahvalnosti prema pregjašnjemu. Ima takogjer slučajevâ, da kojigod iz zadrugara sam prisvoji sebi tim domaćinstvo, što pokaže da je sposoban i vrijedan, tako da ga i izvan kuće kao primjer dobrote, poštenja, valjanstva pokazuju, te kao što ga slušaju i po-

štjuju u selu tako ga počnu štovati i slušati i ukućani. Jer jer običaj u naroda našega, da on nemože po svojoj neiskvarenoj čudi ni svoga prava onje braniti (ili na njem jašiti), samo zato što je pravo, ako mu se baš krivo čini.“ — Sravni Sumner-Maine op. cit. pag. 12—13. — V Pekrah [Pickern pri Mariboru] imeli so od l. 1734. na dalje poseben način, po katerem se je župan določil, moral je to biti zaporedoma vsak posestnik. Določile so namreč gosposke, kojih podložniki so tam živeli [Mariborski grof, samostan jezuitov v Celovci in benediktincev v sv. Pavlu], da: „hinfüro bis ewigen zeiten kein amtman merer wie vormals wegen der so oft entstandenen händl erwählet, die amtmannssthöhl samt den stock, peitel und schriften rings herum gehen sollte und keiner ausgenohmen aut excludirt werden sollte . . . Wann auch einer dem die ordnung trifft dieses amts vor untauglich sollte befunden werden, so sollt er doch nicht ausgeschlossen sein, sondern die andern ihme unter die arme greifen und helfen soltn soliches amt durch sein jahr zu administriren.“ Oest. weisth. VI, 402. V „Kresu“ [I, 673] poroča S. Rutar o načinu županove volitve v Čezsoči na Bolškem.

⁹³⁾ Ehre, XI. buch pag. 49 za Kastvo, ibid. pag. 376 za Pazin.

⁹⁴⁾ Ehre, IX. buch pag. 95.

⁹⁵⁾ Dimitz: Geschichte Krains, Laibach 1874, I, 178 govori o narodnih sodih županov ter navaja svoj spis „das landschranngericht in Laibach“, Laibach 1866, v katerem je menda več o tej stvari priobčenega; meni, žal, ni bilo mogoče tega spisa dobiti.

⁹⁶⁾ Jagić: Historija književnosti, I, 24. — Krek, Einleitung pag. 133.

⁹⁷⁾ Patriotische phantasien, Berlin 1778, II. teil 144. „Dasz unsere vorfahren kluge köpfe gewesen, beweist allein der kerbstock. Keine erfindung ist simpler und gröszer wie diese. Die Italiener mögen sich mit ihrer kunst buch zu halten, noch so gross dünken: so geht sie doch immer dahin, dasz einer den anderen zum schuldner schreiben kann; dasz der mann, der borgt, von seiner gläubiger redlichkeit oder willkür abhängt, anstatt, dasz wie beim kerbstock schuldner und gläubiger gleiche versicherung haben, sich beständig controlliren und einander nicht betrügen können.“ Da Slovenci rovaša niso od Nemcev vzprejeli, je gotovo. Za Poljake pa bi se to lahko sklepalo iz besede karbovnik, ki znači tistega človeka, ki opravila delavcev itd. na svojem rovaši zaznamuje (karbovač).

⁹⁸⁾ de adm. imp. c. 29. „Principes vero hae gentes non habent, praeter zupanos senes quem admodum etiam reliqui Sclauvorum populi.“

⁹⁹⁾ Bellum Gall. VI, 23.

¹⁰⁰⁾ Jhering: Geist, I, 247: das militärische interesse ist das motiv, das den staat um einen gedanken bereichert, den wir bis jetzt in ihm noch nicht entdeckt haben: den der über- und unterordnung.“

¹⁰¹⁾ Miklošič: Slav. elemente im Magy. I. c. pag. 1—2 *кнѣзь, кнѣзь* je nemška beseda, ter se glasi v gotščini *kuniggs*, staron. *kuning*; *kralb* je appellat. iz imena Karola Velikega; *česarb* in *carb* nastala sta iz *καίσαρ*. Primeri Krek, Einleitung 90—91.

¹⁰²⁾ Viri za obred so: Johannes Victoriensis: De inthronisatione Meinhardi et consvetudine Karinthianorum pri Boehmerji, fontes rerum germanic., Stuttgart 1843, I. 318. — Ottocari Horneckii chron. cap. 201 apud Hier. Pez. Scriptorum rerum Austriacarum, Ratisbonae 1745, III, 182. — Schwabenspiegel, ed. W. Wackernagel, Zürich 1840, landrecht, 418. Von hertzogen von kärndern rechten. — Literatura je zelo obširna. Najbolje je pisal z juridične strani Chabert op. cit. §. 31, s kulturne strani sploh: Moro, der fürstenstein in Karnburg und der herzogsstuhl am Zollfelde in Kärnthen v Mittheilungen der centralcommission zur erforschung und erhaltung der baudenkmale, jahrg. 1862, pag. 274—284; nadalje Krek: Einleitung 231—215.

¹⁰³⁾ Moro, I. c. 275 „Dieser schon sehr beschädigte stein hat die form des obersten theiles eines säulenschafte mit dem capitäl. Von dem cannelirten schafte ist nur ein unbedeutender teil in die erde versenkt; das aus

der erde hervorstehende stück hat eine höhe von 1' 3" und einen durchmesser von 1' 10". Die oberfläche des capitäls hat einen durchmesser von 2' 10". —

¹⁰⁴⁾ Tistega si izvolijo, „der siu der waegst. der best und der witzigest diucht“ , pravi Schwabenspiegel. V poznejših časih navadno jeden iz rodbine Hercegov.

¹⁰⁵⁾ „Derselb sol ain pain / Auf daz ander legen / Windischer Red sol er phlegen“ [Öttokar v. Hornek], „sunt enim et ipsi Carinthiani Sclavi“, Aeneas Silvius, Europa cap. 20.

¹⁰⁶⁾ „Er sol sich pewegen / An seine pain zu legen, / Zwo Hosen von graben Tuch, / Vnd zwen rot Puntschuech, / Die man mit Riemen swind, / Zu dem pain pind: / Dez selben Tuch sol er ain Rokch legen an, / Der vor und hinden offen sey, / Kollir soll er wesen [= sein] frey, / Mit vir Gern, und nicht mehr, / Und daz an der leng ge / Luczel [= wenig] fur die Knie: / Ze Hull [= Hülle] so sol er tragen hie / Ain ainvechten Mantel graben, / Der sol nicht flentschir [zipf am kleide] haben: / Im ist auch auf dem Hautb, / Anders nicht erlaubt, / Dann ain gupphater Hut in graber Gestalt / Daran vir Scheiben sind gemalt, / Dieselben Huete chluog / Newleich man dacz [= zu, in] Chernden trug) / Die (Snur sol sein ain End.“ Ottok. Horneckii chron. l. c.

¹⁰⁷⁾ Knez je peljal vola in konja, a ni ju držal na stolu sedeči kmet, kar sicer Joan. Victoriensis poroča. On sam svojo trditev s tem ométa, da pravi, ka daruje knez omenjeni živali kmetu za to, da se mu ta s stola odmakne, ter da potem kmet „surgens, iumentis predictis sibi attractis. principi locum praebet.“ Ottokarjevo poročilo je zavoljo tega verjetneje. Schwabenspiegel, ki sploh nekako čudno opisuje ves obred, trdi, da je knez jahal: „vnd setzen in dann vff ain veldpfaertt, vnd fuerend jn denn zuo ainem stain: Der litt enzwüschend Glanegg vnd dem spital ze vnser frow Kilchen; vnd fueren in mitt jerem windischen gesang Dristund vmb den selben stain, vnd singend ouch alle, klain vnd gross . . .“ —

¹⁰⁸⁾ Moro l. c. „Was den leichten backenstreich anbelangt, den der sitzende bauer, als er sich vom stein entfernte, dem herzog gab, so hatte diese berührung bei den Slaven bisweilen die bedeutung einer angelobung oder bestätigung, welchen sinn selbe auch hiebei gehabt haben mag.“ [??] Chabert l. c., opomnja 1 „in dem backenstreich, den der neue herzog erhält, wollten manche einen anklang an die bairische sitte des ohrenziehens finden, wie es scheint, nicht mit grund.“ Stvar je zavoljo tega opomina vredna, ker je dokaz za veliko starost običaja, kakor sploh več malenkostij obreda to dokazuje.

¹⁰⁹⁾ Joannes Victoriensis l. cit.

¹¹⁰⁾ A. Eichhorn: Beiträge zur älteren geschichte und topographie des herzogthums Kärnthen, I—II, Klagenfurt 1817—9; I, 117, II, 81 ff. — Carinthia 1818 Nr. 3—4. V Carinthia 1819, Juli: Mitterdorfer „ob Ingo wirklich dieser huldigung stifter war?“ — V letniku, ki je bil meni na razpolaganje, ni te štev., ne vem torej, kako podpira svoje mnenje; v Wiener jahrbücher der literatur, 25, 204 ga neki anonymus jako graja.

¹¹¹⁾ Chabert l. c. § 31, opomnja 5.

¹¹²⁾ Zgodovina slovenskega naroda, v Ljubljani 1866, stran 47 „gotovo pa je, da se je tako voljenje ali za pravo potrjenje kneza še le po Valhunu najbolj gotovo takrat začelo, ko je Ingo vladanje nastopil. Zakaj to, kar kmet na skali praša, besede so zgolj krščanske, in krščanstvo se je še le o Valhunu utrdilo.“

¹¹³⁾ l. cit.

¹¹⁴⁾ Večinoma so pisatelji Eichhornove misli. Moro l. cit., Ankershofen [-Tangl]: Handbuch der geschichte des herzogth. Kärnthen, IV. 438. — Jarnik pa v Hormayrovem: Historisches taschenbuch, 1812, pag. 24 piše „der ursprung dieser sonderbaren huldigung wurzelt im grauen alterthum.“

¹¹⁵⁾ l. cit. opomnja 3—4.

¹¹⁶⁾ Pertz: Monumenta Germaniae hist. SS. XI. pag. 7.

¹¹⁷⁾ Chabert l. c. op. 3 „daz das volk auf die wahl der person einfluss hatte, scheint aus dem „petentibus“ hervorzugehen“. Jednako se izraža

Einhard: *Annales*, a. 821 „Interea Borna, dux Dalmatiae atque Liburniae, defunctus est, et petente populo atque imperatore consentiente nepos illius, nomine Ladasclavus, successor ei constitutus est.“

¹¹⁸⁾ Pertz op. cit. pag. 7.

¹¹⁹⁾ Palacký, *Geschichte von Böhmen*, Prag 1836, pag. 164. — Herm. Jireček op. cit. I, 68—69, II, 46—47.

¹²⁰⁾ *Vincentii chronic.* (ad annum 1142) v *Dobneri Monum.* I, 34.

¹²¹⁾ Herm. Jireček l. cit. — Miklošič: *Slav. bibliothek*, Wien 1858, II, 272 „Въ то же время умре Воротиславъ князь, и поставиша князя Вячеслава на столѣ дѣдъни.“

¹²²⁾ Tako trdi Krek, *Einleitung*, pag. 214.

¹²³⁾ Rački: *Preobraz hrvatske kneževine u kraljevinu*, Rad, knjiga 17 stran 89: „Ako smo vlastni doslovno tumačiti ove rieči kralja Stepana II: cum . . . omnipotentis dei pietas me sua clemencia patrum, avum, proavumque solio [in] regio, omnibus Croaciae et Dalmaciae nobilibus collaudantibus, exaltauerit honore“; pak ako ove rieči pispodobimo s izrekami českoga ljetopisca Kosme o ustoljenju českoga kneza: „elevatus est in principatus solio paterno“, prema riečim slov. legende o sv. Vavlavu „i postaviša knjazja Vjačeslava na stolē dēdni“: onda bismo mogli rieči „in solio patrum, avum proavumque exaltare“ tumačiti tako, da se je i kod krunitbe pridržao onaj starodavni obred, pa da je okrunjeni kralj u Hrvatskoj posadjen na „djedni stol“. Iz ovoga starodavnoga obreda slovjenskoga može, koga je volja, i onaj običaj izvoditi, po kojem se hrvatski ban ili župan kod ustoljenja digne u vis na stolec.“

¹²⁴⁾ Einhardi *Annales*, a. 823 „ . . . populus Wiltzorum filium eius Milagastum, quia maior natu erat, regem sibi constituit; sed cum is secundum ritum gentis commissum sibi regnum parum digne administraret, illo abiecto, iuniori fratri regium honorem deferunt.“

¹²⁵⁾ *Schwabenspiegel* l. c.

¹²⁶⁾ Temu sicer ugovarja neki anonymus v *Wiener jahrbücher der literatur* 25, 207 „wo kämen überhaupt die damaligen Slaven zu geläuterten begriffen eines gesellschaftlichen vertrages, eines eigentlichen, echt abendländischen und germanischen standesunterschiedes und zugleich wieder einer im christenthum liegenden, den sonstigen begriffen schnurstracks widersprechenden gleichheit der rechte?“ Ta pisatelj tudi méni [*ibid.* stran 209] „die windische sprache und die windische tracht macht im grunde ganz allein dasjenige, was an der ganzen huldigung slavisch ist.“ Chacun à son goût! —

¹²⁷⁾ Tako pri Polabih, *glej* op. 124.

¹²⁸⁾ „vnd fueggt er innen nitt, so muoss jn das Rich ainen andren herren vnd hertzougen gen.“

¹²⁹⁾ Kämmerl op. cit. pag. 145 „für die Slovenen war das culturcentrum des mittleren Draugebietes stets die prachtvolle landschaft, welche vom Wörthersee bis nach Völkermarkt längs des stromes sich erstreckt, im süden von der Sattnic begrenzt, im norden von dem dem hochgebirge vorgelagerten hügellande mit seinen malerischen bergkogeln umschlossen wird und durchfloszen ist von der Gurk und der Glan.“ — ¹³⁰⁾ *Glej* opomnjo 110.

¹³¹⁾ Poprej nasprotno, k čemur nas mora pripraviti tudi mnenje Mommšenovo, ki je po *Tagesposti* [5. avg. 1867. l.] omenjeni napis spoznal za rimskega.

¹³²⁾ *Kopitar*: *kleinere schriften* edid. Miklošič, I. 371. „Friedrich's sohn, der erzdeutsche kaiser Maximilian „der Weiss Kunig,“ lernet auch windisch und beheimisch von einem bauern.“ —

¹³³⁾ Kako so Korošci skrbno svoje pravice čuvali, kaže nam tudi pismo Megisera deželnemu tajniku Samitzu [l. 1610], katero je priobčil P. pl. *Radics* v *Letop. Matice* za leto 1877, stran 288.

¹³⁴⁾ Obširno o tem poroča Moro l. cit.

¹³⁵⁾ *Ottokar* l. c. cap. 202 *Schwabenspiegel*: „vnd wenn der selb vorenant hertzougen hoff kumptt zuo dem Roemischen kayser ald zuo dem Roemischen künig, so sol er in den selben klaydern für jn komen.“

¹³⁶⁾ Ottokar I. c. „Dez Reichs Gunst und Huld / Hat er darczu wol, / Daz er dem nicht antwurten sol / Wann in Windischer Sprach.“

¹³⁷⁾ Schwabenspiegel I. cit. „vnd der windisch man, der in also ansprichtt, mit windischer zungen so sol er sprechen, Er sig rich oder arm, ob er es tuon wil: Das stautt zuo jm, der da clegett: „Ich enwaiss, guott herr, wie du es mainst, das du mir nitt dar vmb uffrichtung tuost.“ Dar uff mag der hertzoug antwurten, ob er wil, „ich enwaiss, guott friund, was du mainst: ich verstaun diner sprach nitt.“ vnd da mitt hett er inn dann gantz vffgerichtt, vnd ist von jm ledig mit allem Rechten.“

¹³⁸⁾ Jhering, Geist I, 179 „die äuszere rechtliche organisation der familie steht im umgekehrten verhältnisse zur reife der staatsentwicklung, je unvollkommener letztere, desto ausgebildeter jene und umgekehrt. Solange die familie noch das surogat des staates ist, bedarf sie einer festeren organisation, als wo die vollständige entwicklung der staatsformen und der staatsgewalt sie dieser function überheben. Ein staat im kleinen, hat sie auch die verfassung desselben nötig; die verwandtschaftsbande können nicht der freien liebe überlasen werden, sie sind politische bande.“ Primeri tudi Turner: Slaw. familienrecht. § 6. „entstehung und schicksal slawischer staaten.“

¹³⁹⁾ Juvavia 110. — Kämmel op. cit. I, 184, zastopa tudi mnenje, da je marca Winidorum s svojim dux Carrucus [Fredegar VI, 72] Gorotansko. Potem bi imeli dokaz za neodvislost in precejšnjo moč te dežele v tem, da je omenjeni dux z Bavarskega begajoče ostanke tistih 9000 Bolgarov, katere so Nemci gostoljubno vzprejeli, da bi jih vse v jedni noči umorili, v svojo deželo vzprejel, s čimer se je torej Dagobertu protivil. — Vita Rossweid. (A. S. S. Mart. III, 704] pravi o nekem gorotanskem kralji, h kateremu je sv. Rupert prišel. — ¹⁴⁰⁾ Pertz Monumenta SS. XI pag. 7.

¹⁴¹⁾ Büdinger, Oest. gesch. I, 114. Bavarski knezi niso ustanavljali samostanov le „propter incredulam generationem Sclauanorum ad tramitem ueritatis deducendam,“ [v ustanovnem pismu za Innichen, fontes rer. austriac. 31, 3—4] ampak tudi, ako ne v prvi vrsti, zavoljo tega, da svojo moč razširijo. — ¹⁴²⁾ Büdinger op. cit. I, 159 ff.

¹⁴³⁾ Conversio I. cit. imenuje slovenske kneze, ki so v tem času vladali: Priwizlauga, Cemicas, Ztoimar, Etgar, ter pravi „post istos vero duces Bagoarii coeperunt praedictam terram dato regum habere in comitatum, nomine Helmvinus Albgarius et Tabo.“

¹⁴⁴⁾ Tako nahajamo že v listini 21/III l. 816 omenjenega „quidam comes de Sclauis nomine Chezul“ [fontes r. a. 31, 19]. — Kronos I. cit. pag. 53 „neben deutschen hochadeligen herren und frauen werden auch slavische güterbesitzer freier und edler abkunft genannt, so z. b. um 1148 die edle frau Dobronega, um 1188 Tridizlau mit seiner gattin Slava, der stifter der kirche zu Liesing, 1190 Mogoy von Gestnich [Gösting] und andere. Ob gaugraf Turdegowo im 10. jhdt. dem slavischen adel zugerechnet werden solle, ist eher zu bejahen als zu verneinen, da die andere urkundliche namensform Durgowes noch mehr dafür spricht.“ Mnogo primerov za slovenske plemiče navaja tudi Dav. Trstenjak v „Kresu“ I, 192—3, nadalje glej Chabert I. c. § 55, Kämmel o. c. I, 143.

¹⁴⁵⁾ Dümmler, Südöstl. marken S. A pag. 42 „den glaubensboten, welche aus Salzburg nach Kärnthen kamen, muszte dann das volk, ebenso wie es bei den königlichen sendboten geschah, eine steuer zur bestreitung ihrer bedürfnisse auf der reise aufbringen, welche im jahre 864 durch eine schenkung von liegender gütern ersetzt wurde.“

¹⁴⁶⁾ Chabert I. cit. § 75 „das land, das durch die Slaven bebaut wurde, hatten die franken theils den feinden abgerungen, theils vor feindlichen einfällen sicher gestellt; es lag daher nahe, dasz letztere sich als eroberer betrachteten und bedeutende landstrecken für sich in besitz nahmen. Eine besonders ungünstige veränderung scheint in der lage der slavischen baulaute zu jener zeit vorgegangen zu sein, in der ihre groszen, von der leitung der öffentlichen angelegenheiten verdrängt, fränkischen gewalthabern weichen

muszten. Von dieser zeit an fehlte es den andern klassen an einem halt-punkte zur behauptung einer günstigeren stellung. Eine einziehung des grund-besitzes vieler scheint um diese zeit platzgegriffen zu haben.“

¹⁴⁷⁾ Kreml, Dogodivšine Štaj. zemlje, stran 107.

¹⁴⁸⁾ Po Dümmlerji [südüstl. marken 20] je to dobro podal Büdinger [op. cit. I, 161]; „es wiederholt sich bei ihnen die gewöhnliche stufenfolge der unterdrückung schwächerer völker: von einem abhängigen fürstenthum zur reunion mit dem hauptreiche, von dem bodenzinse zum nieszbrauch der güter, vom duldenden gehorsam zur sklaverei; schon im jahre 828 findet sich in einer urkunde kaiser Ludwig des frommen für Kremsmünster der name der Slaven zur bezeichnung der leibeigenschaft gebraucht [territorium quodusque modo servi vel Sclavi ejusdem monasterii ad censum tenuerunt, Ürkunden-buch des landes ob der Enns II, 11]“. Primerjaj Ljub. Zvon II. 33 in 32. — Palacky v svoji zgodovini Česke, ko govori o Slavus — sclavus, navaja: Schnitzler, La Russie etc. Paris 1835, pag. 13 „Il faut renoncer à cette opinion vulgaire, que les mots de Slaves et Esclaves sont synonymes: tout au contraire, la race slavonne est une race libre, long-temps indocile à porter le joug et primitivement democratique. C'est par son melange avec d'autres races. . . . que la servitude s'introduisit par mi eux et que le peuple, courbé sous l'autorité des boïars, perdit peu à peu cette fierté sauvage qu'il tenait de la nature, et cet esprit d'égalité qui en dérivait.“ — ¹⁴⁹⁾ Primere glej pri Chabertu l. cit. § 75 op. 3. — ¹⁵⁰⁾ Beiträge zur lösung der preisfrage, I, 188.

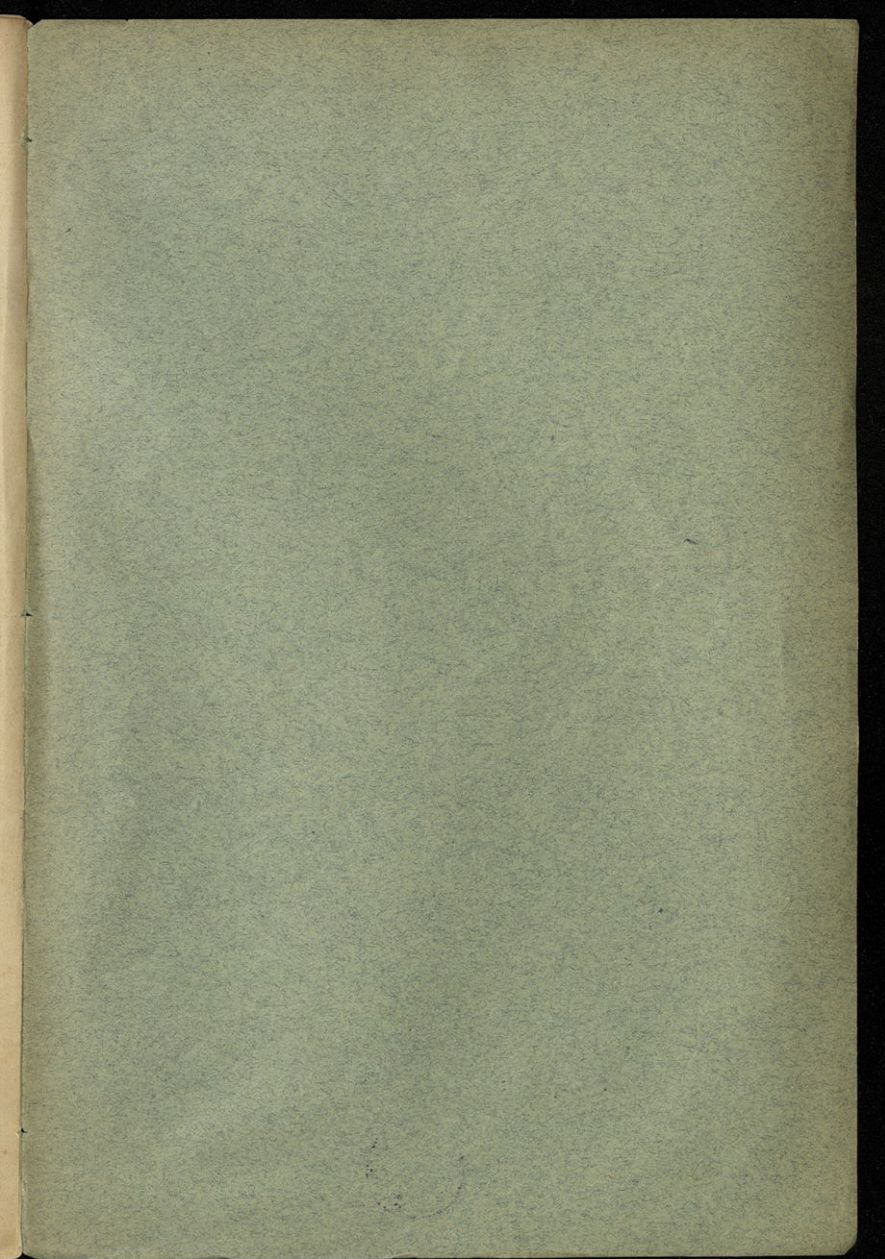
¹⁵¹⁾ Menda se sme tukaj omenjati, kar pravi Conversio o gorotanskem knezu Ingu [vladal okoli l. 790] „cui tam oboediens fuit omnis populus, ut si cuique vel carta sine litteris ab illo directa fuit, nullus ausus est suum neglegere praeceptum.“ Bogišić v svojem bibliografskem načrtu: Pisani zakoni na slovenskom jugu, I, Zagreb 1872 ni imel prilike navajati slovenskih zakonov, zato pravi na strani 4: „A gdje su političke individualnosti u zemljama Slovenacâ? pitati će možda čitalac. One bhjehu isključene iz ovoga prvoga otsjeka, da i ne navodimo druge uzroke, već za to što držimo, da svi do sada poznati zakoni koji istekoše iz najviše zakonodavne vlasti u Štajerskoj, Koruškoj, Kranjskoj i Gorici, i po svojstvima i po porijeklu njihovu, pristaju najbolje u, označeni u predgovoru četvrti otsjek ovoga spisa“ [ta se bode namreč bavil „zakonima namijenjenim pojedinim zemljama i predjelima od inorodnega zakonodavca“]. — ¹⁵²⁾ Glej Kämmerl op. cit. I, 223.

¹⁵³⁾ Libušina sodba v kraljedvorskem rokopisu, po Levstikovem prevodu, stran 51.

¹⁵⁴⁾ Žal, da v tem nismo tako srečni, kakor n. pr. celo Slovani, ki so stokali pod turškim jarmom „gdje, kako je poznato, izučenihi pravnikâ i sudaca nema ni za lijek, ljudi se često tuže na zlu volju ili podmitljivost kadijina suda, ali o neznanju sudčevu pravnih narodnih pojmovâ, ustanovâ i običajâ, pa po tomu o kakvoj nehotičnoj primjeni ili aplikaciji neprimjerenih pravila k pojedinim slučajevima, o tome se tužbe, u koliko je meni poznato, do sada nijesu slušale.“ Bogišić, Zbornik I, pristup X.

¹⁵⁵⁾ Začetek je storjen s prašanji, katere je po Bogišićevem „naputku“ objavil „Slov. Pravnik“ v juniji 1882. l. Akoravno bi bil želel, da se ta prašanja bolje uredi — po Bogišićevem zborniku je to zdaj že lahko -- vender se je tudi od njih — ako se le najdejo mnogi nabiratelji — nadejati lepih rezultatov. Ugovor, da ga med narodom ni več starega narodnega prava, ne sme nas strašiti; da je brez podlage, o tem se lahko prepriča vsakdo, ki pazljivo opazuje. Bogišić piše v Zborniku [pristup XV, op. 2] „ja sam pred nekoliko godina, provedši neko vrijeme u Avstriji nad Emsom, gdje su svi-kolici seljaci ovejani Nijemci, sam raspitao i zapisao nekoliko pravnih običaja, najviše tičućih se obitelji, koji nikako nijesu bez značenja za nauku. Čudnovato je, da učeni Nijemci to zanemaruju! To se može valjda objasniti, nekom neodoljivom naklonostju učenoga Nijemca, osobito pravnikâ, motriti svijet gotovo isključivo kroza pismenost.“

¹⁵⁶⁾ Jhering: Plaudereien eines romanisten v „Juristische blätter“ 1880 pag. 123. —

34 (199.12) 109/14